

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Ельвіра ЛУЗІК

«__» _____ 2023р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій матерів з когнітивним розвитком дитини молодшого шкільного віку»

Виконавець: здобувач вищої освіти ПП-201 Мз Колісник Вікторія Русланівна

Керівник: канд. пед. наук, доцент Демченко Наталія Іванівна

Нормоконтролер: _____ Тамара МИХЕСВА

КИЇВ 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Ельвіра ЛУЗІК

«__» _____ 2023р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Колісник Вікторії Русланівни

1. Тема кваліфікаційної роботи «Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій матерів з когнітивним розвитком дитини молодшого шкільного віку» затверджена наказом ректора від «04» жовтня 2023р. № 2033/ст.

2. Термін виконання роботи: з 01.09.2023 до 23.11.2023

3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до першого, другого та третього розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 93 сторінки, з них обсяг основного тексту 64 сторінки, список використаних джерел нараховує 49 позицій.

4. Зміст кваліфікаційної роботи: Вступ; Розділ 1. Теоретичні аспекти вивчення взаємозв'язку ціннісних орієнтацій матері та особливостей когнітивного розвитку дитини; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Організація та методи емпіричного дослідження; Висновки до другого розділу; Розділ 3. Характеристика результатів дослідження; Висновки до третього розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.

5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки.

6. Календарний план-графік

№	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	05.09.2023	
2.	Формулювання мети, завдання досліджень. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	11.09.2023	
3.	Написання теоретичної частини. Подання керівнику на перевірку розділу 1.	25.09.2023	
4.	Проведення діагностичної частини. Написання розділу 2. Подання керівнику.	02.10.2023 23.10.2023	
5.	Проведення формувального експерименту. Написання розділу 3. Подання керівнику.	24.10.2023	
6.	Написання вступу, висновків	01.11.2023	
7.	Оформлення роботи. Подання керівникові.	04.11.2023	
8.	Попередній захист кваліфікаційної роботи	23.11.2023	
9.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків разом із науковим керівником	27.11.2023	
10.	Подання остаточного варіанту на кафедру для перевірки на академічну доброчесність	07.12.2023	
11.	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування	11.12.2023	
12.	Захист кваліфікаційної роботи	25.12.2023	

Керівник кваліфікаційної роботи _____ Наталія ДЕМЧЕНКО
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Вікторія КОЛІСНИК
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Взаємозв'язок ціннісних орієнтацій матерів з когнітивним розвитком дитини молодшого шкільного віку»: 69 сторінок, 49 використаних джерел та літератури, 2 додатки.

Об'єкт дослідження – когнітивний розвиток дитини молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – зв'язок когнітивних здібностей дітей молодшого шкільного віку та ціннісних орієнтацій матерів.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

У кваліфікаційній роботі розкрито такі аспекти вивченої теми як проблема дослідження цінностей особистості зарубіжної та вітчизняної психології, особливості когнітивного розвитку дитини у молодшому шкільному віці, дослідження взаємозв'язку цінностей матерів та когнітивного розвитку дитини.

Аналіз літератури показав, що навчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формує вплив на когнітивні здібності дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання результатів у психолого-педагогічній роботі з молодшими школярами з розвитку когнітивних здібностей, а також у консультування батьків з проблем успішності та індивідуальних особливостей школярів.

ЦІННІСТЬ, ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ, МОЛОДШИЙ ШКОЛЯР,
КОГНІТИВНИЙ РОЗВИТОК

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЯ МАТЕРІ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ	
1.1 Проблема дослідження цінностей особистості у закордонній та вітчизняній психології.....	7
1.2 Особливості когнітивного розвитку дитини у молодшому шкільному віці	12
1.3 Дослідження взаємозв'язку ціннісних орієнтацій матері та когнітивного розвитку дитини	22
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	
2.1 Характеристика вибірки, організація дослідження	29
2.2 Діагностичний інструментарій дослідження	29
Висновки до другого розділу.....	36
РОЗДІЛ 3 ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	38
3.1. Результати описової статистики.....	
3.2. Аналіз взаємозв'язків ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі.....	40
3.3. Порівняльний аналіз ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі	47
3.4. Порівняльний аналіз факторних структур ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі.....	49
Висновки до третього розділу.....	55
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	62
ДОДАТКИ	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті сучасних уявлень про мету освіти, проявляється інтерес до вивчення когнітивного розвитку учнів. Молодший шкільний вік у цьому відношенні є сенситивним періодом формування когнітивних здібностей та стилів (індивідуально-своєрідні способи переробки інформації про навколишній світ, індивідуальні відмінності в особливостях сприйняття, аналізу, структурування, категоризації, оцінювання того, що відбувається).

Державний стандарт початкової загальної освіти націлений на те, щоб реалізовувати якісно нову особистісно-орієнтовану розвиваючу модель навчання. Метою стандарту є формування особистості учнів, їх когнітивних здібностей, творчого потенціалу, оскільки суспільство потребує творчих особистостей, здатних до активної самореалізації.

Питання когнітивного розвитку дитини в соціальному контексті як окремий напрямок у вітчизняній науці знаходять своє відображення у працях Л.С. Виготського, який підкреслює значимість соціальної взаємодії у розвитку когнітивної сфери дитини.

Філософський аспект проблеми розкритий у працях Г. Гегеля, А. Камю, І. Канта, К. Ясперса, В. Біблера, І. Ільїна, М. Кагана, В. Тугарінова та інших.

Теоретична розробленість проблеми впливу сімейного виховання, цінностей батьків на когнітивний розвиток дитини знаходить своє відображення у роботах І. Беха, О. Бодальова, О. Леонтьєва, В. Мухіної, В. Слободчикова, Д. Фельштейна та інших. Педагогічні особливості формування сімейних цінностей відображено в роботах Ю. Азарова, С. Акутіної, Ш. Амонашвілі, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших.

Водночас проблема розвитку когнітивних здібностей молодших школярів та педагогічних умов їх формування на сьогоднішній день вивчена недостатньо.

У педагогічній теорії та практиці наростає необхідність творчого підходу до розробки нових авторських прийомів, ігор, матеріалів, що розвивають когнітивні здібності дітей молодшого шкільного віку.

Актуальність теми дослідження обумовлена зростаючими вимогами до рівня особистісної включеності дитини у навчальну діяльність, а також підвищенням інтересу до своєрідності способів, які використовує дитина, щоб оперувати інформацією про навколишній світ. У зв'язку з чим необхідним стає вивчення умов розвитку когнітивних здібностей дітей молодшого шкільного віку, що визначають ступінь їхньої активності, а також якість міжособистісних відносин.

Особливий інтерес представляє вивчення взаємозв'язку умов сімейного виховання та розвитку когнітивних здібностей дитини, зокрема, як цінності батьків впливають на когнітивний розвиток дітей.

Базові умови формування гармонійного розвитку дитини створює сім'я, в обов'язок якої входить створення для неї адекватної соціальної ситуації розвитку, середовища спілкування, поля діяльності з метою адаптувати дитину до умов життя, розвиваючи її індивідуальність.

Саме батьки виробляють у дітей сукупність цінностей, моральних установок, інтересів та звичок, з якими дитина виходить у життя. Перші враження від спілкування в сім'ї, особливо з матір'ю, відрізняються великою стійкістю, закладаючи основи розвитку психіки дитини, систему її стосунків до світу та інших людей.

Методологічні засади роботи – культурно-історична теорія Л.С. Виготського і, зокрема, твердження про важливість ролі середовища в розвитку психіки дитини; підходи до вивчення когнітивних здібностей (Т.П. Зінченко, М.А. Холодна, І.П. Шкуратова та ін.); підходи до дослідження

впливу сімейного виховання, цінностей батьків на когнітивний розвиток дитини (А.Я. Варга, С.В. Карпова, М.І. Лісіна, В.М. Цілуйко).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: взаємозв'язку ціннісних орієнтацій та особливостей когнітивного розвитку дитини матимуть певну специфіку залежно від статі дитини.

Відповідно до мети та гіпотези сформульовані наступні **завдання** дослідження:

1. Провести огляд психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження.

2. Виявити та охарактеризувати специфіку взаємозв'язків ціннісних орієнтацій матерів та особливостей когнітивного розвитку дитини в залежності від статі дитини.

3. Вивчити статистично значущі відмінності у ціннісних орієнтаціях матерів та особливості когнітивного розвитку дитини в залежності від статі дитини.

4. Вивчити факторну структуру ціннісних орієнтацій матерів та особливостей когнітивного розвитку дитини залежно від статі дитини.

Об'єкт дослідження – когнітивний розвиток дитини молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – зв'язок когнітивних здібностей дітей молодшого шкільного віку та ціннісних орієнтацій матерів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз літературних джерел, психодіагностичні методи:

1) Ціннісний опитувальник Ш. Шварца вивчення характеристик ціннісно-сміслової сфери батьків;

2) Методика діагностики інтелектуальних здібностей дитини (МЕДІЗ) Є.І. Щєбланової, І.С. Аверін, О.М. Задоріна;

3) Методика «Недоліки» для вивчення рівня когнітивних здібностей дитини;

- методи обробки отриманих даних (описова статистика, кореляційний аналіз, порівняльний аналіз, факторний аналіз).

Наукова новизна дослідження полягає у отриманні нових емпіричних даних щодо взаємозв'язків ціннісних орієнтацій матерів та особливостей когнітивного розвитку молодшого школяра в залежності від статі дитини.

Теоретичне значення дослідження полягає у доповненні та систематизації існуючих у психології уявлень про когнітивні здібності та умови їх формування у молодшому шкільному віці.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання результатів у психолого-педагогічній роботі з молодшими школярами з розвитку когнітивних здібностей, а також у консультування батьків з проблем успішності та індивідуальних особливостей школярів.

Структура магістерського дослідження: робота побудована відповідно до логіки дослідження і включає вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЦІННОСТЕЙ МАТЕРІВ ТА ОСОБЛИВОСТЕЙ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ

1.1. Проблема дослідження цінностей особистості у зарубіжній та вітчизняній психології

Система цінностей говорить про змістовну сторону спрямованості особистості, складаючи основу відношення людини до навколишнього світу, людей, до самого себе, основу її світоглядних поглядів та ядро життєвої концепції.

Як елемент структури особистості, сформовані цінності свідчать про внутрішню готовність до вчинення людиною певної діяльності щодо задоволення потреб та інтересів, спрямованості особистості [19].

Цінність передбачає те, що значимо для життя людини, що впливає на змістовний перебіг її життя. За своєю суттю, цінності духовні, вони не мають предметну субстанцію. Ціннісні орієнтації спрямовують зміст життя людини: почуття, думки, дії, вчинки, життєві вибори.

Дослідженням проблеми цінностей займалися такі філософи Сократ, Арістотель, Т. Гоббс, Р. Г. Лотце, І. Кант, М. О. Лоський, В. П. Тугаринов, О. Г. Дробницький та ін. У вітчизняній психології проблема ціннісної сфери особистості представлена у працях Б.Д. Паригіна, В.П. Бранського, В.В. Гаврилюка, Н.А. Трикоза, М.С. Яницького та ін.

Учений В.П. Бранський пропонує класифікацію цінностей, що впливає з різних видів діяльності людей та створюваних у цій діяльності продуктів або результатів:

1. Економічні цінності (товари та послуги);
2. Політичні цінності (юридичні закони та акти щодо їх виконання, зафіксовані у відповідних документах (конституція, кодекс, статут, указ, договір).
3. Духовні цінності (характеризуються не матеріальною, а духовною виразністю, формуючи у людини морально-естетичні почуття, світоглядні, наукові знання) [5].

З погляду В.В. Шпунтової, людські цінності характеризуються такими основними ознаками:

- 1) існують загальнолюдські цінності, що поділяються людьми, кожним по-різному;
- 2) цінності структуровані у певну систему;
- 3) витоки цінностей, що перебувають у культурі, громадських інститутах;
- 4) система цінностей особистості впливає на багато сфер життя [46].

У 70-ті роки ХХ століття вітчизняні вчені почали звертати увагу на проблему розбіжності між декларованими та реальними цінностями.

Учені В.В. Гаврилук, Н.А. Трикоз, визначаючи проблему розбіжності цих двох конструктів, наголошують, що чинні цінності в житті людини не завжди нею усвідомлюються, оскільки цьому може перешкоджати дія захисних механізмів особистості [8].

Дослідниця І.А. Суріна у структурі цінностей виділяє три підсистеми: когнітивну, емотивну та поведінкову, які в сукупності фіксують цінності [35].

Цінності важливо розглядати в сукупності трьох основних компонентів: когнітивного (елемента знання), емотивного (емоційної складової) та поведінкового (конкретної реалізації у діяльності).

Проблема цінностей, на наш погляд, має бути вирішена з позицій цілісного, системного підходу до вивчення людської індивідуальності, що виражає

найбільш прогресивну тенденцію сучасної науки Цей підхід найбільш близький до розуміння цінностей, заснованому на теорії інтегральної індивідуальності, що дозволяє охарактеризувати цінності як складний, багатокomпонентний, ієрархічний показник освіти, зумовленої, з одного боку, фактором соціалізації, а з іншого – системою різнорівневих властивостей інтегральної індивідуальності людини. Даний підхід висвітлено в концепції інтегральної індивідуальності В.С. Мерліна [27].

У руслі концепції інтегральної індивідуальності В.С. Мерліна, можна говорити про системоутворюючу функцію цінностей особистості, припускаючи, що існують різні типи цінностей, що гармонізують особистість, що сприяють становленню індивідуальності людини.

У зарубіжній психології проблему цінностей висвітлював у своїх роботах Е. Фромм. На його думку, кожна людина має потребу в цінностях, що спрямовують її вчинки та почуття, а саме:

а) офіційно визнаних, усвідомлюваних (релігійних та гуманістичних) цінностях.

б) у дійсних (породжених соціальною системою).

в) у власних, вироблених особистістю на основі життєвого досвіду [40].

Намагаючись переглянути прегенітальний та генітальний типи орієнтації З.Фрейда, Е. Фромм співвідносить їх із «непродуктивним» і «продуктивним» типами орієнтацій, що відрізняються спрямованістю особи на різні системи цінностей.

Е. Фромм виділяє кілька типів непродуктивної орієнтації: людина рецептивного (отримуючого) типу, експлуаторського (що бере), накопичувального (зберігає) та ринкового (обмінюючого) типів.

Продуктивна орієнтація, з точки зору Е. Фромма, відрізняється підпорядкуванням усіх зусиль людини цілям зростання та розвитку всіх його потенцій [40].

Творець теорії логотерапії та екзистенційного аналізу, В. Франкл зазначає, що центральною ланкою ціннісної системи людини виступає поняття «сенс життя», причому важливий не сенс життя взагалі, а швидше специфічний сенс життя цієї особи на даний момент. Відповідно до Франкла, сенс життя можна знайти трьома шляхами:

1) здійснюючи справу (цінності творчості) – основним шляхом їх реалізації є праця;

2) переживаючи цінності (цінності переживання) – багатим потенціалом, на думку В. Франкла, володіє кохання, як єдиний спосіб зрозуміти іншу людину в глибокій суті її особистості;

3) шляхом страждання (цінності відносин) – ця група цінностей полягає у відношенні людини до факторів, що обмежують її життя (осмислене ставлення до болю, вини та смерті) [39].

Таким чином, основне значення та призначення цінностей, за В. Франклом, – забезпечувати та підтримувати активно-дієвий стан людини, тобто такий, в якому вона сама визначає себе та своє ставлення до світу. І навіть коли у людини не залишається реальних можливостей (ресурсів), які вона об'єктивно має, цінності відносин завжди залишаються їй доступними. Звідси випливає висновок ученого, що людське існування ніколи не може бути безглуздом [39].

Власний погляд на проблему цінностей у структурі особистості представляє Е. Шпрангер. Будучи послідовником вчення В. Дільтея про те, що завданням психології є розкриття смислового, душевного життя особистості, Е. Шпрангер вважав, що психологія повинна виступати як описова наука, а не нормативна [45].

З точки зору Е. Шпрангера, основою особистості є цінності, з яких людина пізнає світ. За Е. Шпрангер, цінності особистості є продуктом спільних цінностей людства.

Виходячи з цього, Шпрангер виділяє шість типів особистості:

- 1) тип теоретичної людини, основна цінність якої – пошук істини;
- 2) тип економічної людини, основна цінність якої – вчинення корисних та практичних дій;
- 3) тип естетичної людини, основна цінність якої – стиль, гармонія, витонченість;
- 4) тип соціальної людини, основна цінність якої – кохання, прагнення спілкування;
- 5) тип політичної людини, основна цінність якої – особиста влада, вплив, популярність;
- 6) тип релігійної людини, основна цінність якої – пошук сенсу життя, найвищої духовної сили.

Питання регулювання вищих людських цінностей, смислових утворень ставиться представниками гуманістичного спрямування [45].

Центральна ланка теорії особистості А. Маслоу – феномен самоактуалізації (прагнення людини до більш повного виявлення та розвитку своїх особистісних можливостей, свого потенціалу). З точки зору А. Маслоу, люди, що самоактуалізуються, прагнуть до реалізації «буттєвих» цінностей, які виступають для них як життєво важливі потреби [25].

Як найбагатший і методично обґрунтований напрям досліджень цінностей можна виділити дослідження, що проводилися наприкінці 60-х - 70-ті роки у США М. Рокічем.

За М. Рокічем, цінності ґрунтуються на стійкому переконанні в тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування краще з особистої або

соціальної точки зору, ніж будь-який інший спосіб поведінки чи мета існування.

М. Рокіч виділяє два класу цінностей:

а) клас термінальних цінностей – переконань у тому, що будь-яка кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути;

б) клас інструментальних цінностей – переконань у тому, що який-небудь образ дій є кращим у будь-якій життєвій ситуації [13].

Цінності визначають найважливіші цілі людини, відбиваючи її довготривалу життєву перспективу. Цінності визначають сенс життя людини, вказуючи, що для неї є особливо важливим, значним.

Таким чином, представлений огляд літератури показує, що проблема цінностей широко розробляється в західній та вітчизняній психології протягом десятків років. Формування системи життєвих цінностей особистості є для різних дослідників предметом пильної уваги та різнопланового вивчення.

У нашій роботі нас цікавить, як цінності батьків впливають на когнітивний розвиток дітей молодшого шкільного віку. Розглянемо ці аспекти в наступних підрозділах.

1.2. Особливості когнітивного розвитку дитини у молодшому шкільному віці

Дитина не народжується здатною до тієї чи іншої діяльності, її здібності формуються, складаються, розвиваються у діяльності протягом її життя під впливом навчання та виховання. При цьому простежується тісний і нерозривний зв'язок здібностей зі знаннями, вміннями, навичками: з одного боку, здібності залежать від знань, умінь, навичок – у процесі їх набуття розвиваються здібності. З іншого боку, знання, вміння, навички залежать від здібностей. Здібності

дозволяють швидше і легше, міцніше і глибше оволодіти відповідними знаннями. Аналіз здібностей як особливої якості психічної діяльності показує, що вони є виразом психічних процесів.

В даний час, незважаючи на достатню розробленість, проблема когнітивних здібностей продовжує залишатися дуже актуальною областю дослідження психології.

У зарубіжній психології проблема когнітивних здібностей у більшою мірою розглядалася у руслі вивчення когнітивних стилів особистості. Інтерес до цієї галузі дослідження виник у 1950-1960-х роках у зв'язку з накопиченням даних про індивідуальні відмінності, що спостерігаються у вивченні процесів сприйняття.

Поняття когнітивного стилю сформувалося у дослідженнях Г.Г. Уїткіна в рамках уявлень про поле та поведінку в ньому в гештальт-психології. По відношенню до різних людей фактор впливу поля (предметного та соціального оточення) виявляє себе різною мірою[17].

Проблемою когнітивних стилів займалися співробітники Менінгерської клініки Дж. Клейн, П. Хольцман, Р. Гарднер, Х. Шлезінгер. Виходячи з них теорії, когнітивні стилі можна представити у вигляді системи когнітивних контролів – факторів координації психічних можливостей людини та вимог ситуації, внаслідок чого індивідуальна поведінка особистості набуває адаптивного характеру.

На основі робіт Г. Уїткіна, Р. Гарднера виявлено такі когнітивні стилі:

1. Полезалежність/полenezалежність.
2. Вузкий/широкий діапазон еквівалентності.
3. Широта категорії.
4. Ригідний/гнучкий пізнавальний контроль.
5. Толерантність до нереалістичного досвіду.

6. Фокусуючий/скануючий контроль.
7. Згладжування/загострення.
8. Імпульсивність/рефлексивність.
9. Конкретна/абстрактна концептуалізація.
10. Когнітивна простота/складність [17].

Загалом у зарубіжних дослідженнях найбільш вивченою характеристикою когнітивного стилю є «полезалежність – полenezалежність», позначеної Г. Уїткіна. Далі, за ступенем вивченості йде параметр «когнітивна складність», виявлений у рамках теорії особистісних конструкцій Дж. Келлі. Цікавість зарубіжних психологів до когнітивного стилю пов'язаний з його всепроникним впливом на різні аспекти поведінки людини у сфері спілкування, навчання, професійної діяльності. Знаючи когнітивний стиль людини, можна формулювати прогноз щодо особливостей її діяльності.

Теоретичні передумови дослідження когнітивних стилів у вітчизняній психології можна порівняти з методологічною платформою зарубіжної психології.

Сьогодні проблемою когнітивних стилів займається загальна, вікова педагогічна психологія та дидактика, а також диференційна психологія. З позиції диференціальної психології когнітивний стиль визначається як відносно стійкий індивідуальний спосіб організації уваги, сконцентрований на рішенні певного типу когнітивних завдань і не жорстко обумовлений темпераментом.

Учена Ю.Г. Артамонова розглядає когнітивні стилі як метакогнітивні здібності, прояв яких обумовлюється особливостями організації ментального досвіду суб'єкта, який він набуває у міру освоєння ним різних видів діяльності (у тому числі професійної) [2].

Щодо когнітивних контролів як факторів координації психічних можливостей людини та вимог ситуації, М.А. Холодна зазначає, що когнітивні

контролі є індивідуальними способами аналізу, розуміння та оцінювання того, що відбувається. Людина сама вибирає найбільш оптимальний для себе спосіб переробки інформації серед альтернативних способів співвіднесення себе із середовищем. Таким чином, когнітивні відмінності між людьми відображають різні адаптивні підходи до реальності, однаково ефективні способи відображення того, що відбувається [41].

З погляду І.В. Безменова, по одному певному когнітивному контролю ще не можна судити про особистість. Необхідно брати до уваги комплекс когнітивних контролів, який і позначається терміном «когнітивний стиль» [3].

У вітчизняних працях когнітивні конструкти досліджуються не лише у зв'язку з окремими особливостями особистості, а й з різними сторонами навколишньої дійсності, такими як поведінка та навченість. У роботах В.А. Колга, що вивчав ступінь цілісності, інтегральності індивідуальних особливостей когнітивних стилів та виявив наявність єдності між різнобічними проявами стилів, встановлено наявність взаємозв'язку між інструментальними та рівневими (навчання та успішність) характеристиками суб'єкта.

Найвищий рівень навченості та успішності виявлено при пропорційності процесів синтезу та аналізу, де «синтетичність» пізнавальних процесів сприяє перенесенню вміння вирішувати подібні завдання, а «аналітичність» – різнотипні [18].

Нині у вітчизняних дослідженнях дедалі більше розвивається підхід, відповідно до якого стильові показники розглядаються по відношенню не до окремих рівнів індивідуальності, а до всієї системи індивідуальності людини загалом.

Дослідження взаємозв'язку когнітивного стилю з окремими особистісними властивостями або їх комплексом ведеться переважно за параметром «полезалежності – полenezалежності». Як зазначає І.П. Шкуратова, найбільше

робіт присвячено зіставленню полезалежності з властивостями, що мають відношення до форми міжособистісної взаємодії: конформністю, інтерверсією, здатністю до емпатії, тривожністю. Загальна особливість цих робіт полягає в тому, що результати, наведені в них, суперечливі, кореляції між полезалежністю та властивостями особистості, як правило, або відсутні або знаходяться на межі рівня значущості [44].

Зокрема, виявлено, що полезалежні індивіди дають більше конформних реакцій і швидше приймають чужу точку зору, причому відмінності в рівні конформності виявляються лише в ситуації реальної взаємодії з іншими індивідами. Г. Уіткін пояснює ці відмінності тим, що у полезалежних менш жорстка структура власного «Я», в той час як у полезалежних індивідів вона більш структурована, що спонукає їх вносити власну упорядкованість у слабоструктуровані, невизначені, двозначні ситуації [17].

Таким чином, когнітивні здібності особистості виявляються в когнітивному стилі, який є індивідуально-своєрідним способом переробки інформації про своє оточення у вигляді індивідуальних відмінностей у сприйнятті, аналізі, структуруванні, категоризації, оцінювання того, що відбувається. Інтерес до цієї галузі дослідження пов'язаний із всепроникним впливом когнітивних здібностей на різні аспекти поведінки людини в різних сферах її життя. Знаючи особливості когнітивних процесів людини, можна формулювати прогноз щодо специфіки її поведінки (спілкування, діяльності).

На думку ученого Є.П. Ільїна, від когнітивного стилю залежить успішність учнів, оскільки він впливає те, якого роду зміст краще, краще засвоюється учням і який зміст відкидається, ігнорується [15]. Від когнітивного стилю залежить також, які методи навчання полегшують набуття знань та умінь, а які ускладнюють.

У цьому дослідженні у центрі уваги перебувають особливості розвитку когнітивних здібностей у молодшому шкільному віці. Молодший шкільний вік (7-11 років) є періодом дитячого розвитку, провідною діяльністю якого є навчальна діяльність. У цей період дитина набуває внутрішню позицію школяра, формується навчальна мотивація [9].

Розглядаючи розвиток пізнавальних психічних процесів у молодшому шкільному віці важливо відзначити наступні моменти: в цей період починає домінувати мислення; відбувається перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення, що стає переважаючим. У початковій школі діти багато працюють з різного роду наочними матеріалами, далі в міру дорослішання подібні наочні матеріали скорочуються. Образне мислення меншою мірою стає необхідним в освітньому процесі [9].

Важливою умовою розвитку теоретичного мислення є формування наукових понять. За допомогою теоретичного мислення дитина може вирішувати завдання, орієнтуватися на внутрішні ознаки предметів, а не на зовнішні.

У молодшому шкільному віці поступово формується синтезуючий характер сприйняття. Молодші школярі стають здатними до встановлення зв'язків між елементами сприйманого матеріалу. Це можна побачити, наприклад, коли малюки описують картину.

Розвиток пам'яті у молодшому шкільному віці характеризується появою довільності та свідомості. З одного боку, діти можуть мимоволі запам'ятовувати лише той навчальний матеріал, який викликає у них інтерес, що подається в ігровій формі, забезпечується яскравими наочними посібниками тощо. А з іншого боку, порівняно з дошкільнятами, молодші школярі здатні до цілеспрямованого, довільного запам'ятовування матеріалу, який необхідно запам'ятати [9].

У молодшому шкільному віці розвивається увага: дитина здатна зосереджуватися на занятті якоюсь однією справою протягом 10-20 хвилин. У

цей період відбувається збільшення обсягу уваги, підвищення її стійкості, перемикання та розподілу.

Дослідниця М.В. Нікітіна відзначає ще одну важливу характеристику молодшого шкільного віку – розвиток рефлексії як здатності до усвідомлення себе та своїх дій. Рефлексія сприяє тому, що дитина виробляє свій власний погляд на світ, власну думку, особистісне ставлення до навколишньої дійсності. Внаслідок чого у молодших школярів поступово формується особисте ставлення до вчення [31].

Розглядаючи особливості особистісного розвитку у молодшому шкільному віці, важливо відзначити специфіку мотиваційної сфери. Серед різноманітних соціальних мотивів вчення, головне місце у молодших школярів займає мотив отримання високих досягнень.

Як зазначає М.В. Матюхіна, внутрішні навчальні мотиви молодшого школяра представлені так:

1) пізнавальні мотиви (пов'язані зі змістовними або структурними характеристиками самої навчальної діяльності: прагнення отримувати знання; прагнення опанувати способами самостійного набуття знань);

2) соціальні мотиви (пов'язані з факторами, що впливають на мотиви вчення, але не пов'язані з навчальною діяльністю (змінюються соціальні мотиви вчення): школяр прагне стати грамотним, корисним для товариства; прагне отримувати схвалення дорослих, бажає досягати успіху) [26].

Для молодших школярів важлива зовнішня оцінка, від неї нерідко залежить навчальна мотивація, ставлення до школи, вчителів.

Негативна зовнішня оцінка може викликати гострі переживання, що ведуть до шкільної дезадаптації. Невдачі та низька успішність молодших школярів може знижувати їхню впевненість у собі, бажання вчитися.

За Е. Еріксоном, центральне новоутворення молодшого шкільного віку – поява почуття компетентності, що сприяє повноцінному розвитку особистості. Якщо дитина не відчувається успішною у навчальній діяльності, яка є провідною для цього віку, то в її особистісному розвитку можуть виникати порушення [49].

Для того, щоб у молодших школярів формувалась адекватна самооцінка та почуття компетентності, важливо створювати в класі атмосферу психологічного комфорту та взаємопідтримки. Педагогам, у свою чергу, необхідно змістовно оцінювати навчальну діяльність школярів (крім проставлення оцінок, обов'язково пояснювати, що саме оцінюється таким чином). Таким чином, педагог оцінює лише конкретну роботу учня, але не оцінює його особистість, не порівнює школярів між собою – це формує прагнення бути успішними у навчанні.

Навчальна діяльність молодшого школяра формується поступово, із попереднього періоду ігрової діяльності через отримання нового досвіду. Дитина навчається не тільки знанням, а й способам їх застосування у житті.

У концепції Д.Б. Ельконіна, кінцева мета навчальної діяльності є свідомою навчальною активністю дитини. Навчальна діяльність поступово перетворюється на самостійну діяльність школяра, де він формулює навчальне завдання, проводить навчальні дії та дії контролю, здійснює оцінку, тобто, навчальна діяльність поступово перетворюється на самонавчання [48].

У період молодшого шкільного віку значення ігрової діяльності вже не так велике, але діти, як і раніше, краще засвоюють матеріал, поданий в ігровій формі, з елементами гри, вікторини тощо. Потім поступово гра починає підкорятися навчальній діяльності.

Для того, щоб дитина була успішною у навчальній діяльності, батькам необхідно привчати її до нового режиму, давати «серйозні» доручення, посилюючи її віку. Дитина в цьому випадку відчуває свою значущість, намагається зрівнятися у становищі зі старшими, що дає можливість піднятися на новий віковий щабель.

Дитина прагне зайняти нове соціальне становище, у неї поступово формується внутрішня позиція. Л.І. Божович називає внутрішню позицію центральним особистісним новоутворенням, що характеризує особистість дитини у молодшому шкільному віці. Саме внутрішня позиція школяра визначає його поведінку, діяльність, ставлення до дійсності, до самого себе та оточуючих [4].

Внутрішню позицію школяра у найширшому значенні можна визначити як систему потреб та прагнень дитини, пов'язаних зі школою, тобто, таке ставлення до школи, коли причетність до неї переживається дитиною як її власна потреба («хочу до школи!»).

Наявність внутрішньої позиції школяра виявляється у тому, що дитина рішуче відмовляється від дошкільно-ігрового, індивідуально-безпосереднього способу існування та виявляє яскраво позитивне ставлення до навчальної діяльності.

Продуктивна навчальна діяльність передбачає адекватне ставлення дитини до своїх здібностей, результатів роботи, поведінки, тобто, певний рівень розвитку самосвідомості.

Процес освоєння світу є водночас процесом формування у дитини специфічних людських здібностей

Опанування досягненнями суспільного розвитку, «переведення» їх у свої можливості відбувається через інших людей, тобто, у процесі спілкування.

За О.М. Леонтьєвим, біологічно встановлені властивості людини не визначають психічні здібності. Учений справедливо підкреслює роль спілкування, виховання у присвоєнні досягнень культури у розвиток когнітивних здібностей [22].

Розвиваючи проблему когнітивних здібностей, Б.Г. Ананьєв підкреслює не тільки роль власне психологічного аспекту в них, лише реальну роль активної

діяльності індивіда у засвоєнні суспільного досвіду, а й зв'язок здібностей з особистістю як психологічну освіту [1].

Дослідник вважає, що когнітивні здібності є проявом творчого розвитку розуму, а не просто накопиченням знань. Здібності пов'язані з розвитком вищих психічних функцій. Автор підкреслює, що розвиток когнітивних здібностей пов'язаний із розвитком всієї особистості, її характеру [1].

Саме у спеціально спрямованій, розвиваючій діяльності здібності формують свою структуру та різноманітність. Когнітивні здібності виявляються не у власне знаннях, вміннях і навичках, а в динаміці їх набуття, у тому, наскільки швидко та легко дитина освоює конкретну діяльність.

У розвитку здібностей дитини суттєвим етапом є формування в неї так званої готовності до навчання. В цьому відношенні грамотна побудова батьками взаємодії з дитиною є дуже важливою, оскільки дитина може засвоювати досвід та знання лише у психологічно комфортній їй атмосфері.

Таким чином, в результаті індивідуального життєвого шляху у дитини на основі задатків формується індивідуально своєрідний склад когнітивних здібностей. При цьому, навчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формуючий вплив на когнітивні характеристики дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин. Специфіка дитячо-батьківських відносин «задає тон» всьому подальшому розвитку особистості дитини і, зокрема, формуванню та розвитку його когнітивних характеристик.

Важливо, щоб батьки дотримувалися принципу адекватної підтримки і водночас піклування про дитину, розвиваючи той потенціал, який у неї є від самого початку.

1.3. Дослідження взаємозв'язку цінностей матерів та когнітивного розвитку дитини

Розвиток когнітивних здібностей у дітей відбувається у процесі виховання та навчання. Здібності дитини формуються за допомогою оволодіння у процесі навчання змістом матеріальної та духовної культури, техніки, науки, мистецтва. Вихідною передумовою у розвитку когнітивних здібностей служать уроджені задатки. Вже найперші прояви задатків перетворюють їх на елементарні здібності, які, однак, можуть сформуватися тільки за наявності виховання.

Важливим є значення «вікової чутливості» як передумови формування когнітивних здібностей та як компонента самих здібностей. Дуже показовий, наприклад, період оволодіння дітьми мовленням, коли кожна дитину відрізняють особлива чуйність до мови, активність щодо мовних форм, елементи мовної творчості. Водночас відзначається й інше: особлива схильність до мовлення, виконавши свою функцію, зробивши можливим швидке оволодіння формами мови та мислення, потім йде на спад. Відомо, що якщо через якісь виняткові обставини знайомство з мовою саме в ранні роки затримується, ті розвиток комунікації протікає потім вкрай важко. Тому в ранньому дитинстві батькам дуже важливо розмовляти з дитиною, читати їй казки, долучаючи її до мовної діяльності.

У молодшому шкільному віці суттєво важливе спілкування батьків з дитиною, оскільки дитина переймає досвід дорослих, засвоює певні цінності та смисли, які транслюють батьки [7].

Важливо здійснювати процес розвитку когнітивних здібностей дитини в ігровій формі. Гра є методом пізнання дійсності, що спрямовується внутрішніми силами та дозволяє дитині в короткі терміни опанувати початкові, але дуже важливі основи людської культури, розвинути свої здібності та особистісні якості.

Здібних дітей від нездібних відрізняє швидше освоєння діяльності, досягнення у ній більшої ефективності. При цьому здатність по відношенню до знань, умінь і навичок виступає як деяка можливість. Однак ця зовнішня можливість може або реалізуватися, або не реалізуватися. Наприклад, якщо у дитини математичні здібності, то це ще не означає, що вона стане відомим математиком. Без спеціально спрямованої навчально-виховної та розвиваючої роботи когнітивні здібності можуть і не розкритися.

Саме у спеціально спрямованій, розвиваючій діяльності здібності формують свою структуру та різноманітність. Здібності виявляються у динаміці їх формування, у тому, наскільки швидко та легко дитина освоює конкретну діяльність.

Обдарованість – це загальні можливості, які забезпечують відносну легкість і продуктивність у оволодінні знаннями різних сферах діяльності: інтелектуальній, творчій, художній, у сфері спілкування, у психомоториці. Обдарованість, на думку Н.С. Лейтеса, це насамперед здатність працювати, невгамовна потреба у діяльності, і навіть інтелект, що перевищує середній рівень [21]. Особливості психічного розвитку яскраво виявляються в обдарованості, успішності. Одна дитина відразу запам'ятовує довгий вірш, інша – легко складає в думці п'ятизначні числа, третя – висловлює думки, гідні філософа. Батьки та вчителі досить часто спостерігають прояви ранніх та яскравих здібностей, швидкий темп засвоєння знань, невичерпність у заняттях улюбленою справою.

Ознакою обдарованості дитини найчастіше є невідповідність розвитку її розуму звичайному рівню розумового розвитку дітей її віку, тобто, випередження віку. Тим самим визнається внутрішня близькість, взаємопов'язаність вікових змін та проявів когнітивних здібностей.

Підходячи до проблеми «дитячі здібності та вік», важливо зауважити, що вікова чутливість по-своєму характеризує кожен дитячий вік. Неоднаковість

вікової чутливості, зміна її рівня та спрямованості означають, що кожен період дитинства має свої специфічні неповторні внутрішні умови розвитку та що з віком відбувається не тільки збільшення розумових сил, але і їх обмеження, і можлива втрата деяких цінних особливостей пройдених вікових періодів [21].

У розвитку здібностей у дитини суттєвим етапом є розвиток у неї так званої готовності до навчання. Ця готовність у навчанні та формується, звичайно, на основі тієї підготовки, яку дає дошкільне виховання. Так, молодших школярів вирізняє особлива готовність засвоювати нові знання, довірливе підпорядкування авторитету, віра в істинність всього, чому вчать, – все це унікальні причини навчання в молодшому шкільному віці. Щодо цього грамотна побудова батьками взаємодії з дитиною є дуже важливою, оскільки дитина може засвоювати досвід і знання лише у психологічно комфортній їй атмосфері.

У міру дорослішання дитини, з одного боку, розвиток когнітивних здібностей відбувається у діяльності, що стимулюється інтересами, з іншого – інтерес до тієї чи іншої діяльності підтримується її успішністю, яка у свою чергу обумовлена відповідними здібностями. Цей взаємозв'язок не виключає, звичайно, і можливості протиріч між інтересами до того чи іншого предмета, схильностями до тієї чи іншої діяльності та здібностями. Буває й так, що у дитини складаються інтереси, що не відповідають її здібностям, але це трапляється переважно при слабовиражених здібностях. Значимі здібності, справжній талант зазвичай визначають покликання людини, яке визначає спрямованість інтересів.

Таким чином, в результаті індивідуального життєвого шляху на основі задатків у дитини формується індивідуально своєрідний склад здібностей. При цьому, навчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формуючий вплив на когнітивні здібності дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин.

У дослідженні О.О. Смирнової та Є.Т. Соколової основні стилі дитячо-батьківських відносин були виділені на підставі аналізу взаємодії матері та дитини при спільному вирішенні завдань: співпраця; псевдоспівробітництво; ізоляція; суперництво [34].

Співпраця передбачає тип відносин, у яких потреби дитини враховуються, їй дають право «на автономію». Допомога надається у складних ситуаціях, які потребують участі дорослого. Варіанти вирішення тієї або іншої проблемної ситуації, що виникла в сім'ї, обговорюються разом з дитиною береться до уваги її думка.

Псевдоспівробітництво може здійснюватися в різних варіантах, таких як домінування дорослого, домінування дитини. Для псевдо співробітництва характерна формальна взаємодія, що супроводжується відвертими лестощами. Псевдоспільні рішення досягаються за рахунок поспішної згоди одного з партнерів, котрий відчуває страх перед можливою агресією іншого.

При ізоляції повністю відсутня кооперація та об'єднання зусиль, ініціативи один одного відхиляються та ігноруються, учасники взаємодії не чують і не відчувають одне одного.

Для стилю суперництва характерна конкуренція за відстоювання власної ініціативи та придушення ініціативи партнера. О.О. Смирнова та Є.Т. Соколова підкреслюють, що лише за співпраці, коли при виробленні спільного рішення приймаються як пропозиції дорослого, так і самої дитини, можливий розвиток когнітивних здібностей дитини, оскільки даний тип взаємодії «дає відчуття психологічної безпеки і водночас спонукає дитину до творчої активності» [34, с.105].

Учена Т.М. Тихомирова пропонує до розгляду моделі, що описують вплив аспекту міжособистісної взаємодії у сім'ї на когнітивні здібності дитини:

1. Ідентифікаційна модель.

Логічно припустити, що дитина імітує того з батьків, кого вона ідентифікує, проте факти не підтверджують цих міркувань. Дитина ідентифікується з батьком своєї статі, тому в рамках аналізованої моделі слід було б очікувати, що інтелект хлопчиків більше пов'язані з інтелектом батька, а дівчаток – з інтелектом матері. На противагу цьому, у більшості емпіричних досліджень отримано результати про так званий «материнський ефект»: інтелект дитини, незалежно від статі, більше корелює з інтелектом матері, ніж батька [36].

2. Експозиційна модель.

Модель передбачає, що вплив батька на когнітивні здібності дитини пропорційний до часу їх спілкування, більше відповідає феномену «материнського ефекту». Оскільки в більшості культур матері проводять з дітьми більше часу, ніж батьки, материнський ефект здається відповідним передбаченням експозиційної моделі.

Все ж таки, як випливає з розгляду наступної моделі, експозиційна модель при більш уважному розгляді виявляється не цілком задовільною.

3. Модель емоційної близькості.

Ця модель запропонована В.М. Дружиніним. На основі уточненого аналізу материнського ефекту ученому вдалося показати, що інтелект дитини не обов'язково найбільш тісно пов'язаний з інтелектом матері – він більше пов'язаний з інтелектом того з батьків, який емоційно ближчий до дитини. Оскільки в українській та західноєвропейській культурі зазвичай найбільш близькою є матір, на статистично репрезентативних вибірках зафіксовано материнський ефект [10].

4. Модель вселяючої оцінки.

Згідно з цією моделлю, дорослі можуть нав'язати дитині віру або, навпаки, недовіру до своїх здібностей, що має значний вплив на розумову ефективність.

Найчастіше ця модель застосовується при поясненні гендерних відмінностей у здібностях.

Наприклад, висловлюється думка, що меншу успішність дівчат у математичних науках частково можна пояснити тим, що батьки і вчителі формують у них атрибуцію успіху за рахунок старанності та атрибуцію невдач з допомогою недостатніх здібностей.

Проаналізовані вище моделі описують загальний шлях впливу соціального середовища на розвиток когнітивних здібностей дитини, не уточнюючи, яка саме соціальна структура виступає агентом цього впливу. Справді, необхідно виділити закономірності функціонування інституту сім'ї з погляду формування умов, що надають безпосередній вплив на можливості. Науковцем Д.В. Ушаковим було проведено дослідження, в якому продемонстровано вплив аспектів міжособистісної взаємодії в сім'ї на розвиток когнітивних здібностей дитини [37].

Висновки до 1 розділу

Сьогодні проблемою когнітивних стилів займається загальна, вікова педагогічна психологія та дидактика, а також диференційна психологія. З позиції диференціальної психології когнітивний стиль визначається як відносно стійкий індивідуальний спосіб організації уваги, сконцентрований на рішенні певного типу когнітивних завдань і не жорстко обумовлений темпераментом.

Навчальна діяльність молодшого школяра формується поступово, із попереднього періоду ігрової діяльності через отримання нового досвіду. Дитина навчається не тільки знанням, а й способам їх застосування у житті. Тому, особливості когнітивного стилю дитини – є індивідуально-своєрідний спосіб переробки інформації про своє оточення у вигляді індивідуальних відмінностей у сприйнятті, аналізі, структуруванні, категоризації, оцінювання того, що відбувається. Знаючи особливості когнітивних процесів людини, можна

формулювати прогноз щодо специфіки її поведінки (спілкування, діяльності). При цьому, навчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формуючий вплив на когнітивні здібності дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин. Основні стилі дитячо-батьківських відносин були виділені на підставі аналізу взаємодії матері та дитини при спільному вирішенні завдань: співпраця; псевдоспівробітництво; ізоляція; суперництво.

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Характеристика вибірки, організація дослідження

Наше дослідження проводилось у квітні 2023 р., у ньому приймали участь 60 респондентів: 30 дітей молодшого шкільного віку (7 років) та 30 батьків. До дослідження вдалося залучити лише матерів молодших школярів, оскільки вони охочіше йдуть на діагностику, ніж батьки та більшою мірою займаються розвитком дитини, відвідують школу, батьківські збори. Таким чином, у роботі дотримано принципу добровільної участі у дослідженні.

Дослідження проводилося у кілька етапів:

1. На першому етапі здійснювався підбір діагностичного інструментарію, що вимірює когнітивні здібності дітей молодшого шкільного віку та цінності матерів.

2. На другому етапі, після проведення діагностики, первинні дані були зведені в таблицю вихідних даних, далі результати діагностики були опрацьовані у програмі Statistica Версія 8.0.

3. На третьому етапі дослідження, отримані за статистичної обробки дані були проінтерпретовані. Аналіз результатів супроводжувався представленим ілюстративним матеріалом (таблиці, схеми).

2.2. Діагностичний інструментарій дослідження

Для досягнення мети та завдань дослідження були використані наступні психодіагностичні методики:

1. Ціннісний опитувальник (ЦО) Ш. Шварца (Додаток В). Мета: опитувальник застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як у

групах (культурах) у зв'язку зі змінами у суспільстві, так і для особи у зв'язку з її життєвими проблемами.

Шкали опитувальника:

1. Конформність.
2. Традиції.
3. Доброта.
4. Універсалізм.
5. Самостійність.
6. Стимуляція.
7. Гедонізм.
8. Досягнення.
9. Влада.
10. Безпека.

Обробка результатів: за ключем.

Шварц розвинув новий теоретичний та методологічний підхід до вивчення цінностей. В основі методики вивчення індивідуальних цінностей, що він розробив, лежать:

- концепція Рокіча про існування термінальних та інструментальних цінностей,
- концепція Шварца про мотиваційну мету ціннісних орієнтацій та універсальності базових людських цінностей.

Шварц виходив з того, що найбільш суттєвий змістовний аспект, що лежить в основі відмінностей між цінностями, є типом мотиваційних цілей, що вони висловлюють. Тому він згрупував окремі цінності у типи цінностей відповідно до спільності їх цілей.

Він доводив це тим, що базові людські цінності, з високою ймовірністю, що виявляються у всіх культурах, — це ті, які являють універсальні потреби

людського існування (біологічні потреби, необхідність координації соціальної взаємодії та вимоги функціонування групи). Він відібрав цінності, виявлені попередніми дослідниками, а також знайдені ним самим у релігійних та філософських працях, присвячених цінностям різних культур. Потім згрупував їх у десять мотиваційно-відмінних типів, які, на його думку, охоплюють базові типи. Наведемо коротке визначення мотиваційних типів відповідно до них центральної мети (Schwartz, 1992, 1994; Smith, Schwartz, 1997):

- влада (Power) – соціальний статус, домінування над людьми і ресурсами;
- досягнення (Achievement) – особистий успіх відповідно до соціальних стандартів;
- гедонізм (Hedonism) – насолода або чуттєве задоволення;
- стимуляція (Stimulation) – хвилювання і новизна;
- самостійність (Self-Direction) - самостійність думки і дії;
- універсалізм (Universalism) – розуміння, терпимість та захист благополуччя всіх людей та природи;
- доброта (Benevolence) – збереження та підвищення благополуччя близьких людей;
- традиція (Tradition) – повага та відповідальність за культурні та релігійні звичаї та ідеї;
- Конформність (Conformity) – стримування дій і спонукань, які можуть нашкодити іншим та не відповідають соціальним очікуванням;
- Безпека (Security) – безпека і стабільність суспільства, відносин і себе.

Шварц визначає такі показники цих типів цінностей.

1. Влада (Power). Функціонування соціальних інститутів потребує певної диференціації статусів, і в більшості випадків у міжособистісних відносин у різних культурах було виявлено поєднання показників Домінантності – підпорядкованості. Центральна мета цього типу цінностей полягає у досягненні

соціального статусу або престижу, контролю чи домінування над людьми та засобами (авторитет, багатство, соціальна влада, збереження свого суспільного іміджу, суспільне визнання). Цінності влади та досягнення фокусуються на соціальній повазі, проте цінності досягнення (наприклад, успішний, амбітний) підкреслюють активний прояв компетентності у безпосередній взаємодії, на той час як цінності влади (авторитет, багатство) підкреслюють досягнення або збереження домінантної позиції у межах цілої соціальної системи.

2. Досягнення (Achievement). Визначальна мета цього типу цінностей – особистий успіх через прояв компетентності відповідно до соціальних стандартів. Прояв соціальної компетентності (що становить зміст цієї цінності) в умовах домінуючих культурних стандартів тягне у себе соціальне схвалення.

3. Гедонізм (Hedonism). Мотиваційна мета цього типу визначається як насолода або чуттєве задоволення (задоволення, насолода життям).

4. Стимуляція (Stimulation). Цей тип цінностей є похідним від організованої потреби у різноманітності та глибоких переживаннях для підтримання оптимального рівня активності. Біологічно обумовлені варіації потреби у стимуляції, опосередковані соціальним досвідом, що призводять до індивідуальних відмінностей у значущості цієї цінності. Мотиваційна мета цього типу цінностей полягає в прагненні до новизни та глибоких переживань.

5. Самостійність (Self-Direction). Визначальна мета цієї цінності полягає у самостійності мислення та вибору способів дії, у творчості та дослідницькій активності. Самостійність як цінність похідна від організованої потреби у самоконтролі та самоврядуванні, а також від інтеракційних потреб в автономності та незалежності.

6. Універсалізм (Universalism). Мотиваційна мета цього типу цінностей – розуміння, терпимість, захист благополуччя всіх людей і природи. Мотиваційні цілі універсалізму похідні від тих потреб виживання груп та індивідів, які стають

явно необхідними при вступі людей у контакт із будь-ким поза своїм середовищем або за розширення первинної групи.

7. Доброта (Benevolence). Це вужчий «просоціальний» тип цінностей порівняно з універсалізмом. У її основі лежить доброзичливість сфокусована на добробуті у повсякденній взаємодії із близькими людьми. Цей тип цінностей вважається похідним від потреби у позитивній взаємодії, потреби в афіліації та забезпечення процвітання групи. Її мотиваційна мета – збереження благополуччя людей, з якими індивід перебуває у особистих контактах (корисність, лояльність, поблажливість, чесність, відповідальність, дружба, зріла любов).

8. Традиції (Tradition). Будь-які соціальні групи виробляють свої символи та ритуали. Їх роль та функціонування визначаються досвідом групи та закріплюються у традиціях та звичаях. Традиційний спосіб поведінки стає символом групової солідарності, виразом єдиних цінностей та гарантією виживання. Традиції найчастіше приймають форми релігійних обрядів, вірувань та норм поведінки. Мотиваційна мета даної цінності – повага, прийняття звичаїв та ідей, які існують у культурі (повага традицій, смиренність, благочестя, прийняття своєї долі, помірність).

9. Конформність (Conformity). Визначальна мотиваційна мета цього типу — стримування та запобігання діям, а також схильностям та спонукань до дій, які можуть завдати шкоди іншим чи не відповідають соціальним очікуванням. Ця цінність є похідною від вимоги стримувати схильності, що мають негативні соціальні наслідки (слухняність, самодисципліна, ввічливість, повага батьків та старших).

10. Безпека (Security). Мотиваційна мета цього типу безпека для інших людей і себе, гармонія, стабільність суспільства та взаємин. Вона похідна від базових індивідуальних та групових потреб.

На думку Ш. Шварца, існує один узагальнений тип цінності безпека (а не два окремих – для групового та індивідуального рівня). Пов'язано це з тим, що цінності, що належать до колективної безпеки, значною мірою виражають мету безпеки і для особистості (соціальний порядок, безпека сім'ї, національна безпека, взаємне розташування, взаємодопомога, чистота, почуття приналежності, здоров'я).

Шварц розробив теорію динамічних відносин між ціннісними типами, у яких описується концептуальна організація системи цінностей. Він стверджував, що дії, що здійснюються відповідно до кожного типу цінностей, мають психологічні, практичні та соціальні наслідки, які можуть вступати у конфлікт чи, навпаки, бути сумісними з іншими типами цінностей.

2. Методика експрес-діагностики інтелектуальних здібностей дітей (МЕДІС) О.І. Щєбланової, І.С. Аверін, О.М. Задоріна [30] (Додаток Д).

Мета: вивчення різних аспектів інтелектуальних здібностей дитини молодшого шкільного віку.

Шкали методики:

- загальна поінформованість;
- кількісні та якісні співвідношення між предметами та явищами;
- рівень логічного мислення;
- математичні здібності.

Методика складається із 4 субтестів, що діагностують зазначені шкали.

Обробка та інтерпретація результатів:

18-20 балів – високий рівень;

15-17 балів - вище від середнього;

11-14 балів – середній рівень;

7-10 балів – нижче середнього;

7 балів – низький рівень.

3. Методика «Недоліки» (Додаток Е).

Мета: вивчення рівня когнітивних здібностей, зокрема: образних уявлень дитини про навколишній світ, про логічні зв'язки та відносинах, що існують між деякими об'єктами цього світу: тваринами, їх способом життя, природою. За допомогою цієї методики визначається рівень мислення дитини, її вміння міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку [28].

Дитині показують картинки. Спочатку вона просто називає всі нісенітниці і вказує на картинці, а потім пояснює, як насправді повинно бути.

Оцінка результатів:

10 балів – така оцінка ставиться дитині у тому випадку, якщо за відведений час (3 хв) вона помітила всі 7 наявних на картинці нісенітниці, встигла задовільно пояснити, що не так, і, крім того, сказати, як насправді має бути.

8–9 балів – дитина помітила та відзначила всі наявні нісенітниці, але від однієї до трьох з них не зумів до кінця пояснити чи сказати, як насправді має бути.

6–7 балів – дитина помітила і відзначила всі наявні нісенітниці, але три-чотири з них не встигла до кінця пояснити і сказати, як насправді повинно бути.

4–5 балів – дитина помітила всі наявні нісенітниці, але 5–7 з них не встигла за відведений час до кінця пояснити і сказати, як насправді справа має бути.

2–3 бали – за відведений час дитина змогла помітити 1-4 з 7 наявних на картинці нісенітниці, а до пояснення справа не дійшла.

0–1 бал – за відведений час дитина не встигла виявити наявні на картинці нісенітниці, плуталася, не могла пояснити.

Інтерпретація результатів:

10 балів – дуже високий рівень.

8-9 балів – високий рівень.

4-7 балів – середній рівень.

2–3 бали – низький рівень.

0-1 бал – дуже низький рівень.

Висновки до 2 розділу

Дослідження було організоване нами в три етапи: а) підбір діагностичного інструментарію, що вимірює когнітивні здібності дітей молодшого шкільного віку та цінності матерів; б) первинні дані були зведені в таблицю вихідних даних, далі результати діагностики були опрацьовані у програмі Statistica Версія 8.0.; в) отримані за статистичної обробки дані були проінтерпретовані.

Для досягнення мети та завдань дослідження були використані наступні психодіагностичні методики:

1) Ціннісний опитувальник Ш. Шварца вивчення характеристик ціннісно-сміслової сфери батьків, який застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як у групах (культурах) у зв'язку зі змінами у суспільстві, так і для особи у зв'язку з її життєвими проблемами. Відповідно до нового методологічного підходу вивченню цінностей Шварц згрупував окремі цінності у типи цінностей відповідно до спільності їх цілей: конформність; традиції; доброта; універсалізм; самостійність; стимуляція; гедонізм; досягнення; влада; безпека.

2) Методика діагностики інтелектуальних здібностей дитини (МЕДІЗ) Є.І. Щєбланової, І.С. Аверін, О.М. Задоріна. Ця методика спрямована на вивчення різних аспектів інтелектуальних здібностей дитини молодшого шкільного віку, а саме: загальну поінформованість; кількісне та якісне співвідношення між предметами та явищами; рівень логічного мислення; математичні здібності.

3) Методика «Недоліки» для вивчення рівня когнітивних здібностей дитини, зокрема: образних уявлень дитини про навколишній світ, про логічні

зв'язки та відносини, що існують між деякими об'єктами цього світу (тваринами, їх способом життя, природою). За допомогою цієї методики визначається рівень мислення дитини, її вміння міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку.

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Результати дослідження оброблялися за допомогою пакету прикладних програм статистичної обробки Statistica 8.0 Обробка даних здійснювалася методами математичної статистики з використанням описової статистики, кореляційного, порівняльного та факторного аналізу.

3.1. Результати описової статистики

Для того, щоб перейти до вибору статистичних методів дослідження, необхідно провести процедуру описової статистики, щоб переконатися в достовірності розподілу.

Розподіл відіграє велику роль для математичної статистики.

Для доцільного розподілу характерний збіг величин середнього арифметичного, тобто, рівність цих показників свідчить про ефективність цього розподілу; при цьому асиметрія та ексцес наближаються до нуля.

Результати описової статистики в групах досліджуваних представлені у таблицях 3.1.1-3.1.2.

Таблиця 3.1.1

Результати описової статистики групи матерів, що виховують хлопчиків

мет.	к. вик.	сер.	медіана	мода	мін	макс	стд. відх.	асиметрія	ексцес
Конформізм	15	6,47	6,0	10,0	2,0	10,0	3,18	-0,02	-1,91
Традиції	15	3,73	3,0	multiple	1,0	7,0	2,43	0,12	-1,93
Доброта	15	3,07	2,0	2,0	1,0	7,0	1,79	0,66	-0,23
Універсалізм	15	3,67	4,0	4,0	1,0	5,0	1,05	-0,94	1,83

продовження Таблиці 3.1.1

Самостійність	15	4,73	5,0	7,0	1,0	7,0	2,25	-0,53	-1,20
Стимуляція	15	3,73	3,0	1,0	1,0	8,0	2,52	0,22	-1,54
Гедонізм	15	8,13	8,0	8,0	6,0	10,0	0,99	-0,30	0,62
Досягнення	15	5,87	7,0	2,0	2,0	10,0	3,04	-0,22	-1,72
Влада	15	8,47	9,0	10,0	3,0	10,0	2,00	-1,62	2,98
Безпека	15	7,13	7,0	9,0	4,0	10,0	2,07	-0,09	-1,82
Загальна обізнаність	15	4,40	4,0	4,0	4,0	5,0	0,51	0,46	-2,09
Співвідношення між предметами	15	4,47	4,0	4,0	4,0	5,0	0,52	0,15	-2,31
Рівень логічного мислення	15	3,80	4,0	4,0	3,0	5,0	0,56	-0,11	0,38
Математичні здібності	15	3,87	4,0	4,0	3,0	4,0	0,35	-2,40	4,35
Загальний показник	15	16,53	16,0	16,0	14,0	18,0	1,19	-0,39	-0,13
Рівень когнітивних здібностей	15	7,53	8,0	8,0	6,0	9,0	1,06	-0,10	-1,07

Таблиця 3.1.2

Результати описової статистики у групі матерів, що виховують дівчаток

мет.	к. вик.	сер.	медіана	мода	мін	макс	стд. відх.	асиметрія	ексцес
Конформізм	15	6,33	6,0	10,0	2,0	10,0	3,27	-0,04	-1,74
Традиції	15	3,60	3,0	3,0	1,0	6,0	1,45	-0,31	-0,31
Доброта	15	3,27	3,0	1,0	1,0	7,0	2,05	0,44	-1,11
Універсализм	15	3,13	4,0	4,0	1,0	6,0	1,64	0,09	-1,30
Самостійність	15	4,87	5,0	7,0	1,0	7,0	2,07	-0,80	-0,39
Стимуляція	15	5,13	6,0	multiple	1,0	8,0	2,61	-0,55	-1,33
Гедонізм	15	8,87	9,0	8,0	8,0	10,0	0,83	0,27	-1,50
Досягнення	15	6,33	7,0	multiple	2,0	10,0	2,64	-0,61	-0,91

продовження Таблиці 3.1.2

Влада	15	8,47	9,0	multiple	6,0	10,0	1,30	-0,36	-0,96
Безпека	15	5,00	5,0	multiple	1,0	10,0	3,02	0,41	-1,09
Загальна обізнаність	15	3,67	4,0	3,0	3,0	5,0	0,72	0,63	-0,65
Співвідношення між предметами	15	3,60	4,0	4,0	3,0	4,0	0,51	-0,46	-2,09
Рівень логічного мислення	15	3,33	3,0	3,0	3,0	4,0	0,49	0,79	-1,62
Математичні здібності	15	3,27	3,0	3,0	3,0	4,0	0,46	1,18	-0,73
Загальний показник	15	13,87	14,0	12,0	12,0	17,0	1,92	0,50	-1,28
Рівень когнітивних здібностей	15	3,73	4,0	4,0	3,0	5,0	0,70	0,43	-0,67

З таблиць 3.1.1-3.1.2. видно, що показники середнього арифметичного, моди та медіани не збігаються, критерії нормальності (Колмогорова-Смирнова, Шапіро-Вилка) також говорять про те, що розподіл за вибіркою не відповідає вимогам нормальності, отже, правомірно далі використовувати непараметричні методи обробки статистичних даних, зокрема кореляційний аналіз Спірмена, порівняльний аналіз за U-критерієм Манна-Уїтні.

3.2. Аналіз взаємозв'язків цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі

Для вивчення взаємозв'язків цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі було проведено кореляційний аналіз Спірмена (таблиці 3.2.1-3.2.2).

Розглянемо спочатку взаємозв'язок у групі матерів, які виховують хлопчиків.

Таблиця 3.2.1

Взаємозв'язки цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку хлопчиків

Показники	Конформізм	Традиції	Доброга	Універсализм	Самостійність	Стимуляція	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека	Загальна поінформованість	Співвідношення між предметами	Рівень логічного мислення	Математичні здібності	Загальний показник	Рівень когнітивних здібностей
Конформізм	1,00	0,75 **	0,55 *		-0,85 ** *	-0,76 **		-0,90 ** *	-0,75 **	0,72 **						
Традиції	0,75 **	1,00	0,63 *		-0,72 ** *	-0,82 ** *		-0,76 ** *	-0,75 **	0,76 **						
Доброга	0,55 *	0,63 *	1,00		-0,64 *	-0,58 *		-0,63 *								
Універсализм				1,00				-0,62 *		0,59 *				0,53 *		
Самостійність	-0,85 ** *	-0,72 **	-0,64 *		1,00	0,63 *		0,85 ** *		-0,63 *						
Стимуляція	-0,76 **	-0,82 ** *	-0,58 *		0,63 *	1,00		0,77 ** *	0,76 **	-0,93 ** *						
Гедонізм							1,00									
Досягнення	-0,90 ** *	-0,76 ** *	-0,63 *	-0,62 *	0,85 ** *	0,77 ** *		1,00	0,68 **	-0,78 ** *						
Влада	-0,75 **	-0,75 **				0,76 **		0,68 **	1,00	-0,80 ** *						
Безпека	0,72 **	0,76 **		0,59 *	-0,63 *	-0,93 ** *		-0,78 ** *	-0,80 ** *	1,00						
Загальна поінформованість											1,00	0,60 *			0,71 **	
Співвідношення між предметами											0,60 *	1,00			0,65 *	
Рівень логічного мислення													1,00	0,60 *		0,55 *
Математичні здібності				0,53 *									0,60 *	1,00	0,62 *	
Загальний показник											0,71 **	0,65 *		0,62 *	1,00	
Рівень когнітивних здібностей													0,55 *			1,00

Аналізуючи виявлені взаємозв'язки групи матерів, які виховують хлопчиків, можна сказати, що вони носять як позитивний, і негативний характер. При цьому виявлено взаємозв'язок як між цінностями матерів та особливостями когнітивного розвитку хлопчиків, так і всередині методик.

Показник «універсалізм» позитивно корелює з показниками «математичні здібності», «традиції» та негативно – з показником «досягнення». Можна припустити, що чим у більшій кількості матерів виражені такі цінності як розуміння, толерантність, захист, благополуччя близьких, турбота про оточуючих, тим більшою мірою вони націлені на повагу традицій, толерантність до чужої думки, поглядів, ніж на особистий успіх. Виражена цінність універсалізму у матерів підвищує ймовірність високого розвитку у дітей (хлопчиків) математичних здібностей, що може бути пов'язане з достатнім ступенем уваги та терплячості з боку матерів при заняттях із синами, при цілеспрямованому формуванні у них здібностей до математичних операцій.

Показник «конформізм» позитивно корелює із показниками «доброта», «традиції», «безпека» та негативно – з показниками «самостійність», «стимуляція», «досягнення» та «влада». Ймовірно, чим більше у матерів, які виховують хлопчиків, виражені такі цінності як стриманість, схильність прислухатися до думки більшості, поступливість, ввічливість, прагнення згладити конфліктну ситуацію, тим більше їм властиво спиратися у своєму житті і у вихованні дітей на повагу, прийняття традицій, поміркованість, створення добробуту у повсякденній взаємодії з близькими людьми, створення опори та стабільності. І тим менше вони характеризуються переважанням цінностей контролю, домінування, особистого успіху, новаторства.

За виявленими зв'язками всередині методики, що вивчає цінності матерів, можна відзначити, що прихильність до цінностей традицій, доброти,

конформізму, безпеки знижують ймовірність опори в вихованні синів на цінності влади, самостійності, стимуляції та досягнень.

Також під час вивчення взаємозв'язків виявлено, що показник «загальна поінформованість» позитивно корелює із показниками «Співвідношення між предметами» і «загальний показник здібностей». Ймовірно, чим більше у хлопчиків виражений рівень загальної поінформованості, словникового запасу (вони можуть називати як знайомі, так і рідкісні предмети, що показуються експериментатором), тим більшою мірою вони здатні проводити кількісні та якісні співвідношення між предметами та явищами щодо їх розміру, величини тощо. І тим вище їхній загальний показник когнітивних здібностей.

Показник «рівень логічного мислення» позитивно корелює з показниками «математичні здібності» та «рівень когнітивних здібностей». Ймовірно, що більше хлопчики характеризуються розвиненим логічним мисленням, рівнем володіння операціями аналізу та синтезу, то більшою мірою вони здатні швидко і правильно виконувати математичні завдання на кмітливість (арифметичні завдання, завдання на просторове мислення, на визначення закономірностей), що говорить про досить сформовану інтелектуальну діяльність.

Далі, розглянемо виявлені взаємозв'язки цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток (таблиця 3.2.2):

Таблиця 3.2.2 Взаємозв'язки цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток

Показники	Конформізм	Традиції	Доброта	Універсализм	Самостійність	Стимуляція	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека	Загальна поінформованість	Співвідношення між предметами	Рівень логічного мислення	Математичні здібності	Загальний показник	Рівень когнітивних здібностей
Конформізм	1,00				- 0,71 **	- 0,67 **	-0,58 *	-0,60 *	- 0,58 *	0,52 *						
Традиції		1,00			- 0,57 *	- 0,58 *		-0,63 *	- 0,65 *	0,64 *						
Доброта			1,00		- 0,57 *			-0,70 **	- 0,63 *							
Універсализм				1,00												
Самостійність	- 0,71 **	- 0,57 *	- 0,57 *		1,00	0,57 *	0,71 **	0,73 **		- 0,59 *						
Стимуляція	- 0,67 **	- 0,58 *			0,57 *	1,00			0,81 ***	- 0,72 **						
Гедонізм	- 0,58 *				0,71 **		1,00	0,60 *		- 0,54 *						
Досягнення	- 0,60 *	- 0,63 *	- 0,70 **		0,73 **		0,60 *	1,00								
Влада	- 0,58 *	- 0,65 *	- 0,63 *			0,81 ***			1,00	- 0,54 *			- 0,59 *			
Безпека	0,52 *	0,64 *			- 0,59 *	- 0,72 **	-0,54 *		- 0,54 *	1,00						
Загальна поінформованість											1,00	0,83 ***	0,73 **	0,69 **	0,95 ***	0,92
Співвідношення між предметами											0,83 ***	1,00	0,58 *		0,88 ***	0,93
Рівень логічного мислення									- 0,59 *		0,73 **	0,58 *	1,00	0,85 ***	0,85 ***	0,68
Математичні здібності											0,69 **		0,85 ***	1,00	0,80 ***	0,65
Загальний показник											0,95 ***	0,88 ***	0,85 ***	0,80 ***	1,00	0,95
Рівень когнітивних здібностей											0,92 ***	0,93 ***	0,68 **	0,65 *	0,95 ***	

Аналізуючи виявлені взаємозв'язки групи матерів, які виховують дівчаток, можна назвати, що зв'язки носять як позитивний, так і негативний характер. При цьому виявлені взаємозв'язки між цінностями матерів і особливостями когнітивного розвитку дівчаток.

Показник «влада» позитивно корелює із показником «стимуляція» та негативно – з показниками «безпека», «традиції», «доброта», «конформізм» та «рівень логічного мислення». Можна припустити, що чим більше у матерів, які виховують дівчаток, виражені такі цінності як досягнення соціального статусу і престижу, контроль чи домінування над іншими людьми, цінність авторитету, соціальної влади, тим меншою мірою їм властиво спиратися у своєму житті та у вихованні дітей на стриманість, схильність дослухатися думки більшості, поступливість, ввічливість, повагу, прийняття традицій, поміркованість, створення добробуту у повсякденній взаємодії з близькими людьми, створення опори і стабільності. І тим меншою мірою у дівчаток виражена здатність до логічного мислення, рівень володіння операціями аналізу та синтезу, що може бути пов'язане з високою вимогливістю матерів у взаємодії з дітьми, про те, що вони більше приділяють увагу досягненню успіху, ніж складностям доньок у навчальній діяльності.

Показник «конформізм» позитивно корелює із показником «безпека» та негативно – з показниками «самостійність», «стимуляція», «гедонізм», «досягнення» та «влада». Ймовірно, чим більше у матерів, які виховують дівчаток, виражені такі цінності як стриманість, схильність прислухатися до думки більшості, поступливість, ввічливість, прагнення згладити конфліктну ситуацію, тим більше їм властиво спиратися у своєму житті та у вихованні дітей на створення безпеки для інших людей і себе, на стабільність взаємин, безпеку сім'ї, взаємодопомогу. І тим менше вони характеризуються переважанням цінностей контролю, домінування, задоволення, особистого успіху, незалежності.

За виявленими зв'язками всередині методики, що вивчає цінності матерів, можна відзначити, що прихильність до цінностей традицій, доброти,

конформізму, безпеки знижують ймовірність опори у вихованні дочок на цінності влади, самостійності, стимуляції та досягнень.

Також під час вивчення взаємозв'язків виявлено, що показник «загальна поінформованість» позитивно корелює із показниками «співвідношення між предметами», «математичні здібності», «рівень логічного мислення» та «загальний показник здібностей». Імовірно, чим більше у дівчаток виражений рівень загальної поінформованості, словникового запасу (вони можуть називати як знайомі, так і рідкісні предмети, що показуються експериментатором), тим більшою мірою вони здатні проводити кількісні та якісні співвідношення між предметами та явищами щодо їх розміру, величини ; здійснювати операції аналізу та синтезу. І тим вище їхній загальний показник когнітивних здібностей.

Показник «рівень логічного мислення» позитивно корелює з показниками «математичні здібності», «загальний показник здібностей», «співвідношення між предметами» та «рівень когнітивних здібностей». Ймовірно, що більше дівчатка характеризуються розвиненим логічним мисленням, рівнем володіння операціями аналізу та синтезу, то більшою мірою вони здатні швидко і правильно виконувати математичні завдання на кмітливість (арифметичні завдання, завдання на просторове мислення, визначення закономірностей), здійснювати кількісні і якісні співвідношення між предметами та явищами у плані їх розміру, величини і тим вище рівень їх когнітивних здібностей загалом.

Висновок: розглянувши всі виявлені взаємозв'язку цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку молодших школярів, можна назвати як загальні, так і специфічні групи зв'язку. Зокрема, загальним є те, що прихильність матерів до цінностей традицій, доброти, конформізму, безпеки знижують ймовірність опори у вихованні дітей на цінності влади, самостійності, стимуляції та досягнень. Специфіка зв'язків полягає в наступних аспектах: у групі матерів, які виховують хлопчиків, виражена цінність універсалізму у матерів,

підвищується ймовірність високого розвитку у хлопчиків математичних здібностей, що може бути пов'язане з достатнім ступенем уваги та терплячості з боку матерів при заняттях з дітьми, при цілеспрямованому формуванні у них здібностей до математичних операцій. У групі матерів, які виховують дівчаток, виражена цінність влади, контролю, домінування у матерів знижує ймовірність сформованості у дівчаток логічного мислення, володіння операціями аналізу та синтезу, що може бути пов'язано з високою вимогливістю матерів.

3.3. Порівняльний аналіз цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі

Для вивчення відмінностей у цінностях матерів та особливостях когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі було проведено порівняльний аналіз за U-критерієм Манна-Уїтні, результати якого представлені в таблиці 3.3.1:

Таблиця 3.3.1

Відмінності у цінностях матерів та особливостях когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі

Показники методик	Сума рангів		U - критерій Манна-Уїтні	Рівень знач.	
	хлопчики	дівчатка		p	
Конформізм	234,50	230,50	110,50	0,932	
Традиції	235,00	230,00	110,00	0,916	
Доброта	229,00	236,00	109,00	0,882	
Універсалізм	252,50	212,50	92,50	0,392	
Самостійність	231,50	233,50	111,50	0,966	
Стимуляція	194,50	270,50	74,50	0,110	
Гедонізм	188,00	277,00	68,00	0,050	*
Досягнення	225,50	239,50	105,50	0,769	
Влада	245,00	220,00	100,00	0,591	
Безпека	282,00	183,00	63,00	0,036	*
Загальна усвідомленість	294,00	171,00	51,00	0,006	**
Співвідношення між предметами	309,00	156,00	36,00	0,000	***
Рівень логічного мислення	280,00	185,00	65,00	0,025	*

Математичні здібності	300,00	165,00	45,00	0,001	**
Загальний показник	313,00	152,00	32,00	0,001	***
Рівень когнітивних здібностей	345,00	120,00	0,00	0,000	***

Аналізуючи виявлені розбіжності у групах респондентів, можна стверджувати, що у матерів, які виховують хлопчиків, більшою мірою виражена цінність безпеки (на рівні $p \leq 0,036$), забезпечення всіх умов розвитку своїх синів, турбота про них.

У хлопчиків, у порівнянні з дівчатками, більшою мірою виражені такі характеристики як загальна поінформованість, рівень словникового запасу (вони можуть називати як знайомі, так і рідкісні предмети).

Хлопчики здатні проводити кількісні та якісні співвідношення між предметами і явищами в плані їх розміру, величини і тощо. У хлопчиків більш сформоване логічне мислення, здатність володіти операціями аналізу та синтезу, вони можуть швидко і правильно виконувати математичні завдання на кмітливість (арифметичні завдання, завдання на просторове мислення, визначення закономірностей), що говорить про досить сформовану інтелектуальну діяльність.

Це може бути обумовлено наявністю адекватної підтримки та уважності матерів до процесу розвитку хлопчиків.

У матерів, які виховують дівчаток, більшою мірою виражена цінність на отримання чуттєвого задоволення від процесу життя, пошук яскравих вражень, захоплень, натхнення (на рівні $p \leq 0,050$).

У дівчаток, порівняно з хлопчиками, меншою мірою сформовано характеристики когнітивного розвитку. Це може бути обумовлено тим, що матері більшою мірою передають дочкам цінність отримання задоволення від процесу життя.

Висновок: порівнюючи виявлені відмінності у групах респондентів, можна говорити, що:

1. Матері хлопчиків більшою мірою ціннісно орієнтовані на забезпечення безпеки, всіх необхідних умов для розвитку синів, на адекватну підтримку та турботу про них, внаслідок чого у хлопчиків більшою мірою порівняно з дівчатками сформовані характеристики когнітивного розвитку.

2. Матері дівчаток більшою мірою ціннісно орієнтовані на цінності гедонізму, внаслідок чого у дівчаток менш виражена сформованість когнітивних характеристик.

3.4. Порівняльний аналіз факторних структур цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі

Для більш повного та якісного розуміння структури цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей з урахуванням статі було застосовано факторний аналіз (таблиця 3.4.1-3.4.2).

Таблиця 3.4.1 Факторне відображення структури цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку хлопчиків

Показники методик	Фактор1	Фактор2	Фактор3	Фактор4
Конформізм	-0,88			
Традиції	-0,91			
Доброта	-0,82			
Універсалізм			0,76	
Самостійність	0,74			
Стимуляція	0,89			
Гедонізм	0,53			
Досягнення	0,86			
Влада	0,80			
Безпека	-0,85			
Загальна усвідомленість		0,89		

Співвідношення між предметами		0,86		
Рівень логічного мислення			0,58	0,72
Математичні здібності			0,88	
Загальний показник		0,75	0,51	
Рівень когнітивних здібностей				0,86
Власне число фактора	6,25	2,50	2,64	1,89
Доля дисперсії в %	39	16	16	12

З таблиці 5 видно, що утворилося 4 значних чинника, що сукупно пояснюють 83% сумарної частки дисперсії.

До першого фактора, що пояснює 39% частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «стимуляція» (0,89), «досягнення» (0,86), «влада» (0,80), «самостійність» (0,74), «гедонізм» (0,53).

Фактор є біполярним, зокрема на іншому полюсі є такі характеристики як: «традиції» (-0,91), «конформізм» (- 0,88), «безпека» (-0,85) та «доброта» (-0,82). Найбільше навантаження у факторі має показник «стимуляція» (0,89) відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що матерів, які виховують хлопчиків, характеризує прагнення у житті спиратися на цінність новизни, різноманітності, глибоких переживань підтримки оптимального рівня активності.

Фактор може бути названий як «Ціннісна орієнтація матерів на новизну, яскравість та глибину переживань».

У другий фактор, який пояснює 16% частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «загальна поінформованість» (0,89), «співвідношення між предметами» (0,86), «загальний показник здібностей» (0,75).

Чинник є однополюсним, найбільше навантаження у ньому має показник «загальна поінформованість» (0,89), який відповідно є ядром чинника.

Фактор свідчить про те, що у хлопчиків молодшого шкільного віку виражений рівень загальної поінформованості, словникового запасу (вони

можуть називати як знайомі, так і рідкісні предмети, що показуються експериментатором), вони здатні проводити кількісні та якісні співвідношення між предметами та явищами щодо їх розміру, величини тощо.

Чинник може бути названий як «Високий рівень загальної поінформованості хлопчиків молодшого шкільного віку».

До третього чинника, що пояснює 16 % частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «математичні здібності» (0,88), «універсалізм» (0,76), «рівень логічного мислення» (0,58) та «загальний показник здібностей» (0,51).

Фактор є однополосним, найбільше навантаження має показник «математичні здібності» (0,88), відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що у хлопчиків молодшого шкільного віку сформовано логічне мислення, здатність володіти операціями аналізу та синтезу, вони можуть швидко і правильно виконувати математичні завдання на кмітливість (арифметичні завдання, завдання на просторове мислення, визначення закономірностей), що говорить про достатньо сформованої інтелектуальної діяльності. Цьому сприяє орієнтація їх матерів на розуміння, терпимість, захист благополуччя близьких, турбота про оточуючих, тим більшою мірою вони націлені на повагу до традицій, толерантність до чужої думки, поглядів.

Фактор може бути названий «Сформовані математичні здібності хлопчиків молодшого шкільного віку внаслідок орієнтації їх матерів на цінність універсалізму».

До четвертого чинника, що пояснює 12 % частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі показники: «рівень когнітивних здібностей» (0,86) і «рівень логічного мислення» (0,72).

Фактор є однополюсним, найбільше навантаження має показник «рівень когнітивних здібностей» (0,86), відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що у хлопчиків молодшого шкільного віку достатньо сформовані когнітивні здібності, вміння здійснювати операції аналізу та синтезу, порівняння, класифікації предметів.

Чинник може бути названий як «Високий рівень когнітивних здібностей у хлопчиків молодшого шкільного віку».

Висновок: за результатами факторного аналізу у структурі цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку хлопчиків молодшого шкільного віку виявлено такі симптомо комплекси:

«Ціннісна орієнтація матерів на новизну, яскравість і глибину переживань», «Високий рівень загальної поінформованості хлопчиків молодшого шкільного віку», «Сформовані математичні здібності хлопчиків молодшого шкільного віку внаслідок орієнтації їх матерів на цінність універсалізму» та «Високий рівень когнітивності віку».

Далі, розглянемо структуру цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток (таблиця 3.4.2).

Таблиця 3.4.2

Факторне відображення структури цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток

Показники методик	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3	Фактор 4
Конформізм			0,72	
Традиції	0,89			
Доброта	0,72			-0,58
Універсалізм				-0,90
Самостійність	-0,63		-0,63	
Стимуляція	-0,79			
Гедонізм			-0,87	
Досягнення	-0,78			
Влада	-0,80			

Безпека	0,80			
Загальна усвідомленість		0,96		
Співвідношення між предметами		0,83		
Рівень логічного мислення		0,80		
Математичні здібності		0,81		
Загальний показник		0,98		
Рівень когнітивних здібностей		0,97		
Власне число фактора	4,72	5,09	2,38	1,86
Доля дисперсії в %	30	32	15	12

З таблиці 6 видно, що утворилося 4 значних чинника, що сукупно пояснюють 89% сумарної частки дисперсії.

У перший фактор, що пояснює 30% частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «традиції» (0,89), «безпека» (0,80), «доброта» (0,72).

Чинник є біполярним, зокрема на іншому полюсі знаходяться такі характеристики як: «влада» (-0,80), «стимуляція» (-0,79), «досягнення» (-0,78) та «самостійність» (-0,63). Найбільше навантаження у факторі має показник «традиції» (0,89), який відповідно є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що матерів, які виховують дівчаток, характеризує прагнення у житті спиратися на цінність дотримання традицій, ідей, норм поведінки прийнятих у культурі.

Фактор може бути названий як «Ціннісна орієнтація матерів на дотримання традицій».

До другого фактора, що пояснює 32% частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «загальний показник здібностей» (0,98), «рівень когнітивних здібностей» (0,97), «загальна поінформованість» (0,96), «співвідношення між предметами» (0,83), «математичні здібності» (0,81) та «рівень логічного мислення» (0,80).

Фактор є однополюсним, найбільше навантаження має показник «загальний показник здібностей» (0,98), відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що у дівчаток молодшого шкільного віку виражені загальні здібності, що дозволяють формувати знання, вміння і навички у навчальній діяльності.

Чинник може бути названий як «Сформовані загальні здібності дівчаток молодшого шкільного віку».

У третій чинник, який пояснює 15% частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі показники: «конформізм» (0,72). Фактор є біполярним, зокрема на іншому полюсі є такі характеристики як: «гедонізм» (-0,87), «самотійність» (-0,63).

Найбільше навантаження у факторі має показник "гедонізм" (-0,87), відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що матерів, які виховують дівчаток, характеризує прагнення у своєму житті спиратися на цінність насолоди життям, насолоду від насиченості життя, вражень, новизни.

Фактор може бути названий як «Ціннісна орієнтація матерів на отримання задоволення від процесу життя».

До четвертого фактора, що пояснює 12 % частки сумарної дисперсії змінних, увійшли такі характеристики: «універсалізм» (- 0,90) та «доброта» (-0,58).

Чинник є однополюсним, найбільше навантаження у ньому має показник «універсалізм» (- 0,90), відповідно він є ядром фактора.

Фактор свідчить про те, що матерів, які виховують дівчаток, характеризує прагнення у своєму житті спиратися на цінність розуміння, терпимості, захисту, благополуччя близьких, турботи про оточуючих.

Чинник може бути названий як «Орієнтація матерів на цінності універсалізму».

Висновок: за результатами факторного аналізу у структурі цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток молодшого шкільного віку виявлено такі симптомо комплекси: «ціннісна орієнтація матерів на дотримання традицій», «сформовані загальні здібності дівчаток молодшого шкільного віку», «ціннісна орієнтація матерів отримання задоволення від життя» і «орієнтація матерів на цінності універсалізму».

Порівнюючи факторні структури цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дітей молодшого шкільного віку, можна назвати їх відмінності. Зокрема, у групі матерів, які виховують хлопчиків, ціннісні орієнтації матерів на новизну, яскравість і глибину переживань, розуміння, толерантність, захист, благополуччя близьких, турботу про оточуючих сприяють тому, що у хлопчиків сформовані такі когнітивні особливості як загальна обізнаність. У групі матерів, які виховують дівчаток, ціннісні орієнтації матерів на дотримання традицій, розуміння, толерантність, захист, благополуччя близьких, турботу про оточуючих, отримання задоволення від процесу життя сприяють тому, що у дівчаток сформовані спільні здібності, які є базою для подальшого освоєння галузі знання.

Висновки до 3 розділу

Аналіз емпіричного дослідження дозволяє сформулювати такі висновки:

1. У ході кореляційного аналізу була підтверджена дослідницька гіпотеза про те, що взаємозв'язки цінностей матерів і особливостей когнітивного розвитку дитини мають певну специфіку в залежності від статі дитини. Зокрема, було виявлено, що:

1) загальним у плані взаємозв'язків і те, що відданість матерів цінностям традицій, доброти, конформізму, безпеки знижують ймовірність опори у вихованні в дітей цінності влади, самостійності, стимуляції і досягнень.

2) специфіка зв'язків полягає в тому, що в групі матерів, які виховують хлопчиків, виражена цінність універсалізму у матерів підвищує ймовірність високого розвитку у хлопчиків математичних здібностей, що може бути пов'язане з достатнім ступенем уваги та терплячості з боку матерів при заняттях з дітьми, при цілеспрямованому формуванні у них здібностей до математичних операцій. У групі матерів, які виховують дівчаток, виражена цінність влади, контролю, домінування у матерів знижує ймовірність сформованості у дівчаток логічного мислення, володіння операціями аналізу та синтезу, що може бути пов'язане з високою вимогливістю матерів у взаємодії з дітьми, тим, що вони більше приділяють увагу до досягнення успіху, ніж складнощів доньок у навчальній діяльності.

2. У ході порівняльного аналізу у групах респондентів було виявлено такі відмінності:

1) матері хлопчиків більшою мірою ціннісно орієнтовані на забезпечення безпеки, всіх необхідних умов для розвитку синів, на адекватну підтримку та турботу про них, внаслідок чого у хлопчиків більшою мірою, порівняно з дівчатками, сформовано характеристики когнітивного розвитку.

2) матері дівчаток більшою мірою ціннісно орієнтовані на цінності гедонізму, внаслідок чого у дівчаток менш виражена сформованість когнітивних характеристик.

3. У ході факторного аналізу у групах досліджуваних виявлено такі особливості:

1) у структурі цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку хлопчиків молодшого шкільного віку це такі симптоми комплекси, як: «Ціннісна

орієнтація матерів на новизну, яскравість і глибину переживань», «Високий рівень загальної поінформованості хлопчиків молодшого шкільного віку», «Сформовані математичні здібності хлопчиків молодшого шкільного віку внаслідок орієнтації їх матерів на цінність універсалізму» та «Високий рівень когнітивних здібностей у хлопчиків молодшого шкільного віку».

2) у структурі цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дівчаток молодшого шкільного віку це такі симптомокомплекси, як: «Ціннісна орієнтація матерів на дотримання традицій», «Сформовані загальні здібності дівчаток молодшого шкільного віку», «Ціннісна орієнтація матерів на процес та «Орієнтація матерів на цінності універсалізму».

ВИСНОВКИ

У цій роботі, відповідно до мети та завдань дослідження, були вивчені взаємозв'язки цінностей матерів та особливостей когнітивного розвитку дитини.

У теоретичній частині дослідження розглянуто такі аспекти теми, як проблема дослідження цінностей особистості в зарубіжній та вітчизняній психології, особливості когнітивного розвитку дитини в молодшому шкільному віці, дослідження взаємозв'язку цінностей матерів і когнітивного розвитку дитини.

Аналіз літератури показав, що навчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формуючий вплив на когнітивні здібності дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин. Специфіка дитячо-батьківських відносин та особливості цінностей батьків «задають тон» всьому подальшому розвитку особистості дитини та, зокрема, формуванню та розвитку її когнітивних здібностей. Необхідно, щоб і батьки, і педагоги дотримувалися принципу адекватної підтримки та турботи про дитину, розвиваючи той потенціал, який у неї є.

Розв'язуючи *перше завдання* магістерської роботи, ми встановили, що проблема цінностей широко розробляється в західній та вітчизняній психології протягом десятків років. Формування системи життєвих цінностей особистості є для різних дослідників предметом пильної уваги та різнопланового вивчення.

У зарубіжній психології проблема когнітивних здібностей у більшою мірою розглядалася у руслі вивчення когнітивних стилів особистості. Інтерес до цієї галузі дослідження виник у 1950-1960-х роках у зв'язку з накопиченням даних про індивідуальні відмінності, що спостерігаються у вивченні процесів сприйняття.

Поняття когнітивного стилю сформувалося у дослідженнях Г.Г. Уїткіна в рамках уявлень про поле та поведінку в ньому в гештальт-психології.

Таким чином, когнітивні здібності особистості виявляються в когнітивному стилі, який є індивідуально-своєрідним способом переробки інформації про своє оточення у вигляді індивідуальних відмінностей у сприйнятті, аналізі, структуруванні, категоризації, оцінювання того, що відбувається.

Унаслідок вирішення *другого завдання* визначено, що у молодшому шкільному віці суттєво важливе спілкування батьків з дитиною, оскільки дитина переймає досвід дорослих, засвоює певні цінності та смисли, які транслують батьки.

Ннавчання та виховання як рушійні сили психічного розвитку надають формуючий вплив на когнітивні здібності дитини не безпосередньо, а через внутрішні умови розвитку, зокрема через специфіку дитячо-батьківських відносин. Основні стилі дитячо-батьківських відносин були виділені на підставі аналізу взаємодії матері та дитини при спільному вирішенні завдань: співпраця; псевдоспівробітництво; ізоляція; суперництво.

Для розв'язання *другого та третього завдання* дослідження були використані наступні психодіагностичні методики:

1) Ціннісний опитувальник Ш. Шварца вивчення характеристик ціннісно-сміслової сфери батьків, який застосовується для дослідження динаміки зміни цінностей як у групах (культурах) у зв'язку зі змінами у суспільстві, так і для особи у зв'язку з її життєвими проблемами. Відповідно до нового методологічного підходу вивченню цінностей Шварц згрупував окремі цінності у типи цінностей відповідно до спільності їх цілей: конформність; традиції; доброта; універсалізм; самостійність; стимуляція; гедонізм; досягнення; влада; безпека.

2) Методика діагностики інтелектуальних здібностей дитини (МЕДІЗ) Є.І. Щєбланової, І.С. Аверін, О.М. Задоріна. Ця методика спрямована на вивчення різних аспектів інтелектуальних здібностей дитини молодшого шкільного віку, а саме: загальну поінформованість; кількісне та якісне співвідношення між предметами та явищами; рівень логічного мислення; математичні здібності.

3) Методика «Недоліки» для вивчення рівня когнітивних здібностей дитини, зокрема: образних уявлень дитини про навколишній світ, про логічні зв'язки та відносини, що існують між деякими об'єктами цього світу (тваринами, їх способом життя, природою). За допомогою цієї методики визначається рівень мислення дитини, її вміння міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку.

Порівнюючи виявлені відмінності у групах респондентів, можна говорити, що:

1. Матері хлопчиків більшою мірою ціннісно орієнтовані на забезпечення безпеки, всіх необхідних умов для розвитку синів, на адекватну підтримку та турботу про них, внаслідок чого у хлопчиків більшою мірою порівняно з дівчатками сформовані характеристики когнітивного розвитку.

2. Матері дівчаток більшою мірою ціннісно орієнтовані на цінності гедонізму, внаслідок чого у дівчаток менш виражена сформованість когнітивних характеристик.

При цьому в результаті порівняння факторних структур виявлено, що в групі матерів, які виховують хлопчиків, ціннісні орієнтації матерів на новизну, яскравість і глибину переживань, розуміння, терпимість, захист, благополуччя близьких, турботу про оточуючих сприяють тому, що у хлопчиків сформовані такі когнітивні особливості як загальна поінформованість та математичні здібності. У групі матерів, які виховують дівчаток, ціннісні орієнтації матерів на

дотримання традицій, розуміння, толерантність, захист, благополуччя близьких, турботу про оточуючих, отримання задоволення від процесу життя сприяють тому, що у дівчаток сформовані спільні здібності, які є базою для подальшого освоєння галузі знання.

Мети дослідження досягнуто, завдання розв'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми психології. Том 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н. В. Чепелевої. – Київ, 2001 – Вип.. 1. 127 с.
2. Андрущенко В. П. (2005). Філософський словник соціальних термінів. Харків.
3. Андрущенко В. П. (2013). Інтеграція цінностей: педагогічний досвід Європи. Стаття перша. Велика Хартія Університетів. Вища освіта України. №1. с. 5-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2013_1_3 (дата звернення: 16.08.2020).
4. Андрущенко Т. К. (2007). Формування ціннісного ставлення до власного здоров'я в дітей старшого дошкільного віку (Дис. канд. пед. наук) Інституту проблем виховання НАПН України. Київ.
5. Бех І. Д. Почуття успіху у вихованні особистості. Початкова школа. 2005. № 10. С. 3–4.
6. Білоусова Н. В. Формування потреби у самовдосконаленні молодших підлітків у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
7. Бондаренко В. В. Формування позитивної мотивації молодших школярів до розвитку соціально-комунікативної компетентності. Калейдоскоп : зб. Уманського ДПУ ім. П. Тичини. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2017. Вип. 9. С. 13–23.
8. Бреусенко О.А. Динаміка ціннісно-сислової сфери особистості в умовах екзистенціальної кризи 2000 р.: Автореф. дис. канд. психол. наук, спец. 19.00.01. К., 2000. 20 с.
9. Булах І.С. Конструктивна дилема психологічних механізмів захисту на адаптивні та неадаптивні / І.С.Булах, Т.В. Кириченко // Психологія: Збірник наукових праць. – Вип. II. (НПУ імені М.П.Драгоманова). – Київ, 1998. – С.38-43.
10. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник / О.Г. Видра – [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://libfree.com/107395432_psihologiyapsihologichna_harakteristika_dos_hkilnogo_viku.html#244

11. Власова О.І. Педагогічна психологія : навч. посібник / О.І. Власова. – Київ: Либідь, 2005. – 400 с.
12. Власова О.І. Психологічні особливості матері як чинник формування якості прихильності дитини / О.І. Власова, Л.В. Жихарева // Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць. – Київ: НУОУ, 2015. – Вип. 2 (45). – 294 с. – С. 27-32.
13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
14. Католик Г.В. Дитяча та юнацька психотерапія: теорія та практика в сучасних наукових дослідженнях. Вид. 2-ге, доповнене / Г.В. Католик. – Львів: Видавництво Астролябія, 2012. – 311 с.
15. Косма Т. В. Мислення учнів молодшого шкільного віку. Київ : Рад. шк., 1968. 208 с
16. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. – К.: Радянська школа, 1989. – 608 с.
17. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
18. Максименко С.Д. Психологія особистості: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С.Д. Максименко, К.С. Максименко, М. В.Папуча. Київ : ТОВ "КММ", 2007. – 296с.
19. Максименко С.Д. Структура особистості / Сергій Дмитрович Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 1-13. 2006. – № 2. – С. 1-11.
20. Максименко С.Д. Теоретичні проблеми самоздійснення особистості / С.Д. Максименко Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. С. 47-56.
21. Мачинський О. До проблеми ідентифікації особистості / О. Мачинський // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 7. С. 28-31.
22. Мороз Р.А. Сімейні наративи як засіб організації сімейної системи та усвідомлення сімейного досвіду // Збірник наукових праць. Психологічні науки. Випуск 2. 12 (103). С. 129-135.
23. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підруч. Вид. 2-ге, випр. та доп. Київ : Центр учб. літ., 2008. 688 с.

24. Москаленко О. В. Структурні компоненти ціннісно-сміслової сфери особистості // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. 2013. Вип. 1. С. 91-98.
25. Онищенко Г. І. Ціннісно-сміслові орієнтири сучасної молоді : особливості, умови і психологічна допомога / Г. І. Онищенко, Т. С. Гурлева // Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Т.13. Ч. 4. К. : „ГНОЗІС”, 2011. С. 157-163.
26. Онищенко Н. П. Корекція девіантної поведінки молодших школярів у процесі діяльності дитячих громадських організацій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Херсонський держ. ун-т. Херсон, 2003. 20 с
27. Орлова О. В. Актуалізація пошукової активності учнів як чинник успішної діяльності вчителя. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 12 : Психологічні науки / МОН України, НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 30 (54). С. 134–139.
28. Панок В.Г. Основи практичної психології : підручник для студ. вищ. навч. закл. / Панок В.Г., Титаренко Т.М., Чепелева Н.В., Рибалка В., Маценко В. – К. : Либідь, 2003. 536 с.
29. Поліщук С. А. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2013. 158 с.
30. Психологічна діагностика особливостей когнітивного розвитку молодших школярів в умовах інформаційного суспільства : моногр. / Гончаренко С. А. та ін. ; за ред. С. А. Гончаренко, Л. О. Кондратенко ; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ ; Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 228 с.
31. Психологічна енциклопедія / авт-упор. О. С. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
32. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / В. О. Олефир та ін. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
33. Психологія особистості: словник-довідник / За ред. П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. 320 с.
34. Сіданіч І. Л. Виховання культури взаємин батьків і дітей молодшого шкільного віку в сім'ї і школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2004. 19 с.

35. Сікорська Л. Б. Психологічні умови оптимізації міжособистісних взаємин учнів на початковому етапі навчання : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2009. 20 с.
36. Сошина Ю.М. Оцінка ефективності програми формування ціннісно-смыслових настановлень // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2016. Вип. 53. С. 220-228.
37. Теслюк П.В. Проблеми психологічної репрезентації психіки суб'єкта / П. В. Теслюк // ППСР, 1999. – № 6. С. 17-19.
38. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості / Т. М. Титаренко. К. : Марич, 2009. 232 с.
39. Глумачний словник укр. мови: Загальноживана лексика: Близько 60 000 слів / За заг. ред. проф. В.С. Калашника. Харків: ФОП Співак Т.К., 2009. – 960 с.
40. Універсальний словник української лексики. Синоніми, антоніми, омоніми / укл. Нечволод Л.І., Бездітко В.І., Паращич В.В. – Х. : Торсінг плюс, 2009. 768 с.
41. Фон Шліппе А. Системна психотерапія та консультування / А. фон Шліппе, Й. Швайцер; [пер. з німецького]. Львів : ВНТЛ. Класика, 2004. 320 с.
42. Фурман А.В. Психодіагностика особистісної адаптованості / А.В. Фурман. – Тернопіль: "Економічна думка", 2000. 197с.
43. Фурман А.В. Психологія Я-концепції / А.В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів : Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.
44. Хмизова О. В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 13.00.07 – теорія і методика виховання / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2010. 20 с.
45. Хомуленко Т.Б. Тренінгові психотехнології в програмах психологічного супроводу / Т.Б. Хомуленко, А.В. Поденко, К.І. Фоменко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2016. Вип. 54. С. 247–260.
46. Шадських Ю.Г., Піча В. М. Психологія: Короткий навчальний словник: терміни і поняття / Ю.Г. Шадських, В.М. Піча. – Львів: Магнолія, 2008. 276 с.
47. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. – Харків: Прапор, 2004. – 640 с.

- 48.Шиколенко Т.І. Вплив сім'ї на становлення образу «Я» у дітей / Т.І. Шиколенко // Актуальні проблеми практичної психології : збірник наукових праць. – Херсон, В.С., 2007. – С. 236-239.
- 49.Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності дитини в системі сімейних взаємин : [монографія] / Т.М.Яблонська. – Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2013. – 444 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Ціннісний опитувальник Шварца										
№	Конформізм	Традиції	Доброта	Універсальність	Самостійність	Стимуляція	Гедонізм	Досягнення	Влада	Безпека
1	6	1	2	3	5	8	9	7	10	4
2	2	3	4	1	7	6	8	10	9	5
3	10	7	2	3	5	1	8	4	6	9
4	5	2	1	4	6	3	10	7	8	9
5	9	6	4	5	3	1	7	2	8	10
6	3	2	1	4	7	5	9	8	10	6
7	10	6	4	5	1	3	8	2	7	9
8	3	1	2	4	7	5	8	9	10	6
9	10	7	5	4	3	1	6	2	8	9
10	8	6	5	4	1	2	9	3	10	7
11	3	1	2	4	7	6	8	9	10	5
12	10	6	7	5	4	1	8	2	3	9
13	4	2	1	3	6	7	8	9	10	5
14	4	1	2	3	7	6	9	8	10	5
15	10	5	4	3	2	1	7	6	8	9
16	5	3	2	1	6	7	10	8	9	4
17	6	4	1	2	7	3	10	9	8	5
18	10	1	3	4	5	7	8	6	9	2
19	9	5	7	4	3	1	8	2	6	10
20	4	3	2	5	7	6	10	8	9	1
21	7	3	1	2	4	5	9	8	10	6
22	4	3	2	1	7	8	9	6	10	5
23	10	6	5	4	3	1	8	2	7	9
24	4	3	1	2	6	7	8	9	10	5
25	2	5	4	1	6	8	10	7	9	3
26	10	5	6	4	1	2	8	3	7	9
27	2	1	4	5	7	6	9	10	8	3
28	2	3	4	6	5	8	9	7	10	1
29	10	4	1	2	5	6	9	7	8	3
30	10	5	6	4	1	2	8	3	7	9

№	стать	Загальна пофформованість	Співвідношення між предметами	Рівень логічного мислення	Математичні здібності	Загальний показник	Рівень когнітивних здібностей
1	хл	5	5	4	4	18	7
2	хл	4	5	3	3	15	8
3	хл	4	4	4	4	16	7
4	хл	5	5	3	4	17	6
5	хл	4	4	4	4	16	7
6	хл	4	4	5	4	17	8
7	хл	4	4	4	4	16	9
8	хл	5	4	3	4	16	6
9	хл	4	4	4	4	16	7
10	хл	4	4	4	4	16	8
11	хл	5	5	4	4	18	9
12	хл	5	5	4	4	18	9
13	хл	4	5	4	4	17	8
14	хл	4	4	3	3	14	6
15	хл	5	5	4	4	18	8
16	дівч	4	4	3	3	14	4
17	дівч	3	4	3	3	13	4
18	дівч	3	3	3	3	12	3
19	дівч	4	4	4	4	16	4

20	дівч	5	4	4	4	17	5
21	дівч	4	4	3	3	14	4
22	дівч	3	3	3	3	12	3
23	дівч	3	3	3	3	12	3
24	дівч	4	4	3	3	14	4
25	дівч	3	3	3	3	12	3
26	дівч	4	4	4	4	16	4
27	дівч	3	3	3	3	12	3
28	дівч	3	3	3	3	12	3
29	дівч	5	4	4	4	17	5
30	дівч	4	4	4	3	15	4

Ціннісний опитувальник Ш. Шварца

ІНСТРУКЦІЯ: У цьому опитувальнику Вам потрібно відповісти на запитання: «Які цінності важливі для мене як керівні принципи мого життя і які менш важливі для мене?». Далі на наступних сторінках наведено два списки цінностей, взятих із різних культур. У дужках наведено пояснення кожної цінності.

Ваше завдання полягає в тому, щоб оцінити рівень важливості кожної цінності як керівного принципу Вашого життя.

Використовуйте оціночну шкалу позначок від –1 до 7.

Чим вище номер (–1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), тим важливішим є для Вас той чи інший принцип Вашого життя. При цьому приблизно орієнтуйтеся на такі значення позначок: позначка «–1» характеризує цінності, протилежні Вашим принципам, позначка «0» означає, що цінність зовсім не важлива, не є керівним принципом Вашого життя, позначка «3» означає, що цінність важлива, позначка «6» означає, що цінність дуже важлива, позначка «7» характеризує цінності найвищої значущості, зазвичай таких цінностей має бути більше двох.

Перед кожною цінністю у списку проставте номер, який вказує на важливість цієї цінності особисто для Вас як керівного принципу Вашого життя. Намагайтеся розрізнити цінності наскільки це можливо, використовуючи всі номери від –1 до 7 (–1, 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7).

Для початку перегляньте цінності зі Списку 1, виберіть одну з них, яка є найважливішою для Вас, та оцініть її значущість (позначка «7»). Далі виберіть цінність, яка найбільше суперечить Вашим принципам, та оцініть її (позначка –1). Якщо немає такої цінності, виберіть цінність, найменш важливу для Вас, та оцініть її позначкою «0» або «1» відповідно до її значущості. Потім оцініть решту цінностей зі Списку 1.

СПИСОК ЦІННОСТЕЙ

- 1 РІВНІСТЬ (рівні можливості для всіх)
- 2 ВНУТРІШНЯ ГАРМОНІЯ (бути у світі з самим собою)
- 3 СОЦІАЛЬНА СИЛА (контроль над іншими, домінантність)
- 4 ЗАДОВОЛЕННЯ (задоволення бажань)
- 5 СВОБОДА (свобода думок та дій)
- 6 ДУХОВНЕ ЖИТТЯ (акцент на духовних, а не матеріальних питаннях)
- 7 ПОЧУТТЯ ПРИЛАДДЯ (відчуття, що інші піклуються про мене)
- 8 СОЦІАЛЬНИЙ ПОРЯДОК (стабільність суспільства)

- 9 ЖИТТЯ, ПОВНЕ ВРАЖЕНЬ (прагнення новизни)
- 10 СЕНС ЖИТТЯ (цілі в житті)
- 11 ВВІЧЛИВІСТЬ (попереджувальність, гарні манери)
- 12 БАГАТСТВО (матеріальна власність, гроші)
- 13 НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА (захищеність своєї нації від ворогів)
- 14 САМОВАВА (віра у власну цінність)
- 15 ПОВАГА ДУМКИ ІНШИХ (облік інтересів інших людей, уникнення конфронтації)
- 16 КРЕАТИВНІСТЬ (унікальність, багата уява)
- 17 СВІТ У ВСЬОМУ СВІТІ (свобода від війни та конфліктів)
- 18 ПОВАГА ТРАДИЦІЙ (збереження визнаних традицій, звичаїв)
- 19 ЗРІЛА ЛЮБОВ (глибока емоційна та духовна близькість)
- 20 САМОДИСЦИПЛІНА (самообмеження, стійкість до спокус)
- 21 ПРАВО НА УЄДНАННЯ (право на особистий простір)
- 22 БЕЗПЕКА СІМ'Ї (безпека для близьких)
- 23 СОЦІАЛЬНЕ ПІЗНАННЯ (схвалення, повага інших)
- 24 ЄДНІСТЬ З ПРИРОДОЮ (злиття з природою)
- 25 ЗМІННЕ ЖИТТЯ (життя, наповнене проблемами, новизною та змінами)
- 26 МУДРІСТЬ (зріле розуміння світу)
- 27 АВТОРИТЕТ (право бути лідером чи командувати)
- 28 ІСТИНА ДРУЖБА (близькі друзі)
- 29 СВІТ КРАСИ (краса природи та мистецтва)
- 30 СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ (виправлення несправедливості, турбота про слабких)

СПИСОК ЦІННОСТЕЙ 2

Тепер оцініть, наскільки важливою є кожна з наступних цінностей для Вас як керівний принцип Вашого життя. Ці цінності виражені в способи дії, які можуть бути більш менш важливими для Вас.

Спробуйте розрізнити цінності наскільки це можливо, використовуючи всі номери. Для початку прочитайте цінності у списку 2, виберіть те, що для Вас найбільш важливо оцініть на шкалі (позначка 7). Потім виберіть цінність, яка суперечить вашим принципам (позначка – 1). Якщо такої цінності немає, виберіть цінність найменш важливу для Вас та оцініть її відмітками 0 або 1, відповідно до її значущості. Потім оцініть решту цінностей.

- 31 САМОСТІЙНИЙ (що сподівається на себе, самодостатній)
- 32 СТРИМАНИЙ (уникає крайнощів у почуттях і діях)
- 33 ВІРНИЙ (відданий друзям, групі)
- 34 ЦІЛЕСПРЯМОВАНИЙ (працелюбний, натхненний)
- 35 ВІДКРИТИЙ ДО ЧУЖИХ ДУМОК (терпимий до різних ідей та вірувань)
- 36 СКРОМНИЙ (простий, не прагне привернути до себе увагу)
- 37 СМІЛИВИЙ (шукає пригод, ризик)
- 38 ЗАХИЩУЮЧИЙ НАВКОЛИШНЕ СЕРЕДОВИЩЕ (зберігаючий природу)
- 39 ВПЛИВОВИЙ (що має вплив на людей та події)
- 40 ПОВАЖНИЙ ДО БАТЬКІВ І СТАРШИХ (проявляє повагу)
- 41 ВИБИРАЮЧИЙ ВЛАСНІ ЦІЛІ (вибираючий власні наміри)
- 42 ЗДОРОВИЙ (не хворий фізично чи душевно)
- 43 ЗДАТНИЙ (компетентний, здатний ефективно діяти)
- 44 ПРИЙМАЮЧИЙ ЖИТТЯ (що підкоряється життєвим обставин)
- 45 ЧЕСНИЙ (відвертий, щирий)
- 46 ЗБЕРІГАЮЧИЙ СВІЙ ІМІДЖ (захист власного «Я»)
- 47 ПОСЛУШНИЙ (виконавчий, що підкоряється правилам)
- 48 РОЗУМНИЙ (логічний, мислячий)

- 49 КОРИСНИЙ (працюючий на благо інших)
- 50 НАСОЛОДЖУЮЧИСЬ ЖИТТЯМ (насолада їжею, сексом, розвагами та ін.)
- 51 БЛАГОЧИСТИВИЙ (що дотримується релігійної віри та переконань)
- 52 ВІДПОВІДАЛЬНИЙ (надійний, який заслуговує на довіру)
- 53 ДОПИТЛИВИЙ (що цікавиться всім, допитливий)
- 54 СХИЛЬНИЙ ПРОЩАТИ (що прагне прощати іншого)
- 55 УСПІШНИЙ (що досягає мети)
- 56 ЧИСТОПЛОТНИЙ (охайний, акуратний)
- 57 ПОКІРНИЙ СВОЇМ БАЖАННЯМ (що займається тим, що приносить задоволення)

ПРОФІЛЬ ОСОБИСТОСТІ

ІНСТРУКЦІЯ: Нижче наведено опис деяких людей.

Будь ласка, прочитайте кожний опис та подумайте, наскільки кожна людина схожа чи не схожа на Вас. Поставте хрестик в одній із клітинок справа, яка показує, наскільки описувана людина схожа на Вас.

Дуже схожий на мене

Схожий на мене

Певною мірою схожий на мене

Трохи схожий на мене

Не схожий на мене

Зовсім не схожий на мене

1. Вигадувати щось нове і бути винахідливим для нього важливо. Він любить чинити по-своєму, на свій лад.
2. Для нього важливо бути багатим. Він хоче, щоб він мав багато грошей та дорогих речей.
3. Він вважає, що важливо, щоб з кожною людиною у світі поводитися

однаково. Він вірить, що всі повинні мати рівні можливості в житті.

4. Для нього дуже важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювалися тим, що робить.

5. Для нього важливо жити у безпечному оточенні. Він уникає всього, що може загрожувати його безпеці.

6. Він вважає, що важливо робити багато різних справ у житті. Він завжди прагне новизни.

7. Він вірить, що люди повинні робити те, що їм кажуть. Він вважає, що люди повинні дотримуватись правил завжди, навіть коли ніхто не бачить.

8. Для нього важливо вислухати думку людей, які відрізняються від неї. Навіть якщо він не погоджується з ними, він все одно хоче їх зрозуміти.

9. Він вважає, що важливо не просити більшого, ніж маєш. Він вірить, що люди повинні задовольнятися тим, що мають.

10. Він завжди шукає привід для розваг. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення.

11. Для нього важливо самому вирішувати, що робити. Йому подобається бути вільним у плануванні та виборі своєї діяльності.

12. Для нього дуже важливо допомагати оточуючим. Він хоче дбати про їх благополуччя.

13. Для нього дуже важливо досягти успіху в житті. Йому подобається робити враження інших людей.

14. Для нього дуже важливою є безпека його країни. Він вважає, що держава має бути готова до захисту від зовнішньої та внутрішньої загрози.

15. Він любить ризикувати. Він завжди шукає пригод.

16. Для нього важливо завжди поводитися належним чином. Він хоче уникати дій, які люди вважали б невірними.

17. Для нього важливо бути головним та вказувати іншим, що робити. Він хоче, щоб люди робили те, що він каже.
18. Для нього важливо бути відданим своїм друзям. Він хоче присвятити себе своїм близьким.
19. Він щиро вірить, що люди повинні дбати про природу.
Дбати про довкілля важливо для нього.
20. Бути релігійним важливо для нього. Він дуже намагається слідувати своїм релігійним переконанням.
21. Для нього важливо, щоб речі утримувалися в порядку та в чистоті. Йому справді не подобається безладдя.
22. Він вважає, що важливо цікавитись багатьом. Йому подобається бути допитливим і намагатися зрозуміти різні речі.
23. Він вважає, що всі народи світу повинні жити в гармонії. Сприяти встановленню миру між усіма групами людей землі
важливо для нього.
24. Він вважає, що важливо бути честолюбним. Йому хочеться показати наскільки він здатний.
25. Він думає, що найкраще чинити відповідно до усталеними традиціями. Для нього важливо дотримуватися звичаїв, які він засвоїв.
26. Для нього важливо отримувати задоволення від життя. Йому подобається «балувати» себе.
27. Для нього важливо бути чуйним до потреб інших людей. Він намагається підтримувати тих, кого знає.
28. Він вважає, що завжди повинен виявляти повагу до своїх батькам та людям старшого віку. Для нього важливо бути слухняним.
29. Він хоче, щоб з усіма чинили справедливо, навіть із людьми,

яких він не знає. Для нього важливо захищати слабших.

30. Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було сповнене яскравих вражень.

31. Він дуже намагається не захворіти. Збереження здоров'я дуже важливо для нього.

32. Просування вперед у житті важливе для нього. Він намагатиметься робити все краще за інших.

33. Для нього важливо прощати людей, які образили його. Він намагається бачити хороше у них і не тримати образи.

34. Для нього важливо бути незалежним. Йому подобається покладатися він.

35. Мати стабільний уряд важливий для нього. Він турбується про збереження громадського порядку.

36. Для нього дуже важливо завжди бути ввічливим з іншими людьми.

Він намагається ніколи не дратувати та не турбувати інших.

37. Він по-справжньому хоче насолоджуватися життям. Добре проводити час дуже важливий для нього.

38. Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увага.

39. Він завжди хоче бути тим, хто ухвалює рішення. Йому подобається бути лідером.

40. Для нього важливо пристосовуватися до природи, бути її частиною. Він вірить, що не повинні змінювати природу.

МЕТОДИКА «МЕДІС»

Експрес-діагностика інтелектуальних здібностей

Дана методика призначена для швидкого орієнтовного обстеження рівня інтелектуального розвитку дітей 6 - 7 років.

цілі:

- 1 субтест - на виявлення загальної поінформованості дитини, його словникового запасу.
- 2 субтест - на розуміння кількісних і якісних співвідношень.
- 3 субтест - на виключення зайвого, виявлення рівня логічного мислення.
- 4 субтест - на виявлення математичних здібностей.

На початку року дається форма А, в кінці - форма В.

приклад А

Подивіться на картинки в самому верхньому ряду.

На картинках в цьому ряду зображені: нога, черевик, палець, рукавиця і людина.

Слухайте уважно.

Візьміть олівець і закресліть хрестиком овал під картинкою із зображенням черевика. (Пауза. Повторити). Ось так: зробіть це точно так, як я показую. (Покажіть дітям на дошці, як вони повинні це робити.)

приклад Б

Подивіться на картинки в наступному ряду. Слухайте мене уважно. "Зачеркніть овал під картинкою із зображенням яблука. (Пауза. Повторіть). Ось так, правильно!" Дайте виконати це кожному, допоможіть дітям, яким потрібні додаткові пояснення. Переконайтеся, що діти знають, що їм потрібно робити. З цього моменту починається тест. Відведіть достатньо часу на виконання кожного завдання. Спостерігайте за дітьми і переходите до наступного завдання тільки тоді, коли всі діти закінчать попередні. Повторюйте назву картинки в кожному ряду.

Подивіться на завдання 1. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням гризуна.

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням акробата.

Подивіться на завдання 3. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням того, що їстівне.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням рубанка.

Подивіться на завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням біцепса.

Подивіться на завдання 1. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням хлопчика.

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням громадського транспорту.

Подивіться на завдання 3. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням машини на гусеницях.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням того, хто активний.

Подивіться на наступне завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням статуї.
приклад А

"Тепер спробуємо зробити інше завдання. Подивіться на самий верхній ряд. (Пауза).

У цьому ряду ви бачите картинки із зображенням дерев. Слухайте мене уважно. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою із зображенням самого маленького дерева.
"(Пауза. Повторити).

Простежте, щоб кожен учень закреслив хрестиком відповідний овал.

приклад Б

Подивіться картинку в наступному ряду. (Пауза) Слухайте мене уважно. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою із зображенням самої великої купи піску".

Подивіться на завдання 1, де зображені квіти. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою із зображенням квітів, посаджених раніше за інших. (Повторіть)

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням дівчинки, що стоїть до дерева ближче, ніж хлопчик і собака.

Подивіться на завдання 3. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, де качка летить попереду і нижче інших.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою того термометра, який показує температуру вище, ніж найнижча, але нижче, ніж інші.

Подивіться на завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, де хлопчик біжить швидко, але не швидше за всіх.

Подивіться на завдання 1. Закреслюйте овал під картинкою, де дівчинка більше, ніж хлопчик, але менше, ніж дерево.

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал із зображенням самої стиглої кукурудзи.

Подивіться на завдання 3. Подивіться на зображенні в цьому ряду, де зображені хлопчики. Потім подивіться на картинку, де зображені паркан з ящиком. Всі хлопчики хочуть

встати на ящики так, щоб мати можливість зазирнути за паркан одночасно. Знайдіть ящик, на який повинен встати найвищий хлопчик. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою із зображенням цього хлопчика.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою м'яча середньої величини.

Подивіться на завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою електропроводу, який провисає менше, ніж самий провислий, але більше, ніж всі інші.

приклад

А

Подивіться на самий верхній ряд малюнків. У цьому ряду ви бачите картинки із зображенням ковзанів, мотики, машинки ДЛЯ стрижки газонів, пилки, лопати. Одна з цих картинок не підходить до всіх інших, щось одне сюди не підходить. Яка картинка не підходить до цього ряду? Картинка із зображенням ковзанів не підходить до решти. На всіх інших зображені знаряддя праці, а ковзани це щось інше. Щоб показати, що ковзани сюди не підходять, закресліть хрестиком овал під зображенням ковзанів. (Пауза. Повторіть).

приклад

У

Подивіться на наступний ряд. Яка з картинок не підходить до всіх інших? Чотирикутник не підходить до цього ряду, так як всі інші картини в цьому ряду кола. Закреслюйте хрестиком овал під чотирикутником, щоб показати, що він не підходить до решти картинок.

Подивіться на завдання 1. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 3. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 1. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 2. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 3. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 4. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

Подивіться на завдання 5. Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, яка не підходить до всіх інших.

У цьому субтесті особливо важливо, щоб експериментатор зачитував інструкцію особливо повільно. Ключові пропозиції і питання, в разі необхідності, потрібно повторити, щоб бути впевненим, що учні ясно розуміють, що їм потрібно робити.

приклад А

Подивіться на картинки в верхньому ряду. Там зображені різні чотирикутники. В кожному чотирикутнику різну кількість паличок. Знайдіть, в якому чотирикутнику тільки одна паличка. Закреслюйте овал під тим чотирикутником, в якому тільки одна паличка ".

приклад Б

"А тепер подивіться на картинки в наступному ряду. Ви бачите картинку із зображенням різних пластинок доміно. У кожній платівці дві частини. Бачите, в кожній платівці є нижня і верхня частина. На першій платівці доміно точок немає, а на інших є і їх різний кількість. Усі бачать ці платівки доміно? Знайдіть пластинку доміно, на якій тільки дві точки. "

Подивіться на завдання 1. Знайдіть чотирикутник, в якому намальовано паличок більше п'яти, але менше 12. (Повторіть) Закреслюйте хрестиком овал під цим чотирикутником.

Подивіться на завдання 2. Три перші платівки доміно зображені окремо від інших. Вони стоять в певній послідовності один за одним. Знайдіть пластинку доміно, яка повинна бути наступною в цьому ряду. Закреслюйте хрестиком овал під цією платівкою доміно.

Подивіться на завдання 3. Подивіться на кубик, намальований окремо. Знайдіть такий кубик, на якому на одну точку більше, ніж на даному. Закреслюйте хрестиком овал під кубиком, який ви знайшли.

Подивіться на завдання 4. Подивіться на 2 чотирикутника, зображених окремо. Знайдіть чотирикутник, який показує, на скільки в першому чотирикутнику паличок більше, ніж у другому. Закреслюйте хрестиком овал під цим чотирикутником.

Подивіться на завдання 5. Шматочки торта в цьому ряду показують, скільки їх залишилося після того, як кожна сім'я пообідала. Який торт залишився після сім'ї, яка за обідом з'їла менше всіх? Закреслюйте хрестиком овал під картинкою, обраної сім'ї.

Подивіться на завдання 1. Два чотирикутника зображені окремо від інших. Знайдіть чотирикутник, який показує, на скільки паличок в першому чотирикутнику більше, ніж у другому. Закреслюйте хрестиком овал під цим чотирикутником.

Подивіться на завдання 2. Подивіться на шматок торта, зображений окремо. Знайдіть інший шматок торта, який при з'єднанні з першим дає цілий торт. Закреслюйте овал під картинкою, яку ви вибрали.

Подивіться на завдання 3. Три перші платівки доміно зображені окремо від інших. Вони стоять в певній послідовності один за одним. Знайдіть пластинку доміно, яка повинна бути наступною в цьому ряду. Закреслюйте хрестиком овал під цією платівкою доміно.

Подивіться на завдання 4. Одна цукерка коштує дві палички. Знайдіть чотирикутник, який показує, скільки потрібно паличок, щоб купити три цукерки? Закреслюйте хрестиком овал під цим чотирикутником.

Подивіться на завдання 5. У мене було 9 паличок, я віддала 4 палички. Знайдіть чотирикутник в цьому ряду, який показує, скільки паличок у мене залишилося. Закреслюйте хрестиком овал під цим чотирикутником.

ВІДПОВІДІ ДЛЯ ОБРОБКИ ДАНИХ

субтест 1

Норма 3-4 правильно вирішених завдань;

Високий 5 завдань.

субтест 2

Норма 3 правильно вирішених завдань;

Високий 4-5 завдань.

субтест 3

Норма 3 правильно вирішених завдань;

Високий 4-5 завдань.

субтест 4

Норма 2-3 правильно вирішених завдань;

Високий 4-5 завдань.

В цілому 14 і більше вище середнього, 11-13 правильно вирішених завдань норма, Низький - не вміння виконати інструкцію та / або утруднення виконання більше ніж половина завдань.

Використовуючи таблицю нормативних показників:

- описати профіль розвитку інтелектуальних здібностей дитини, тобто виявити які сторони інтелектуальної діяльності знаходяться на належному рівні розвитку, а які вимагають додаткової роботи
- виявити обдарованих дітей, які можуть навчатися за спеціальними поглибленим програмам.

ТАБЛИЦЯ НОРМАТИВНИХ ПОКАЗНИКІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ.

Кількість вирішених завдань

Середній рівень

Кількість вирішених завдань

Високий рівень

Субтест 1. Словниковий запас

Субтест 2. Розуміння кількісних і якісних відносин

Субтест 3. Логічне мислення

Субтест 4. Математичні здібності

Загальний показник інтелектуальних здібностей

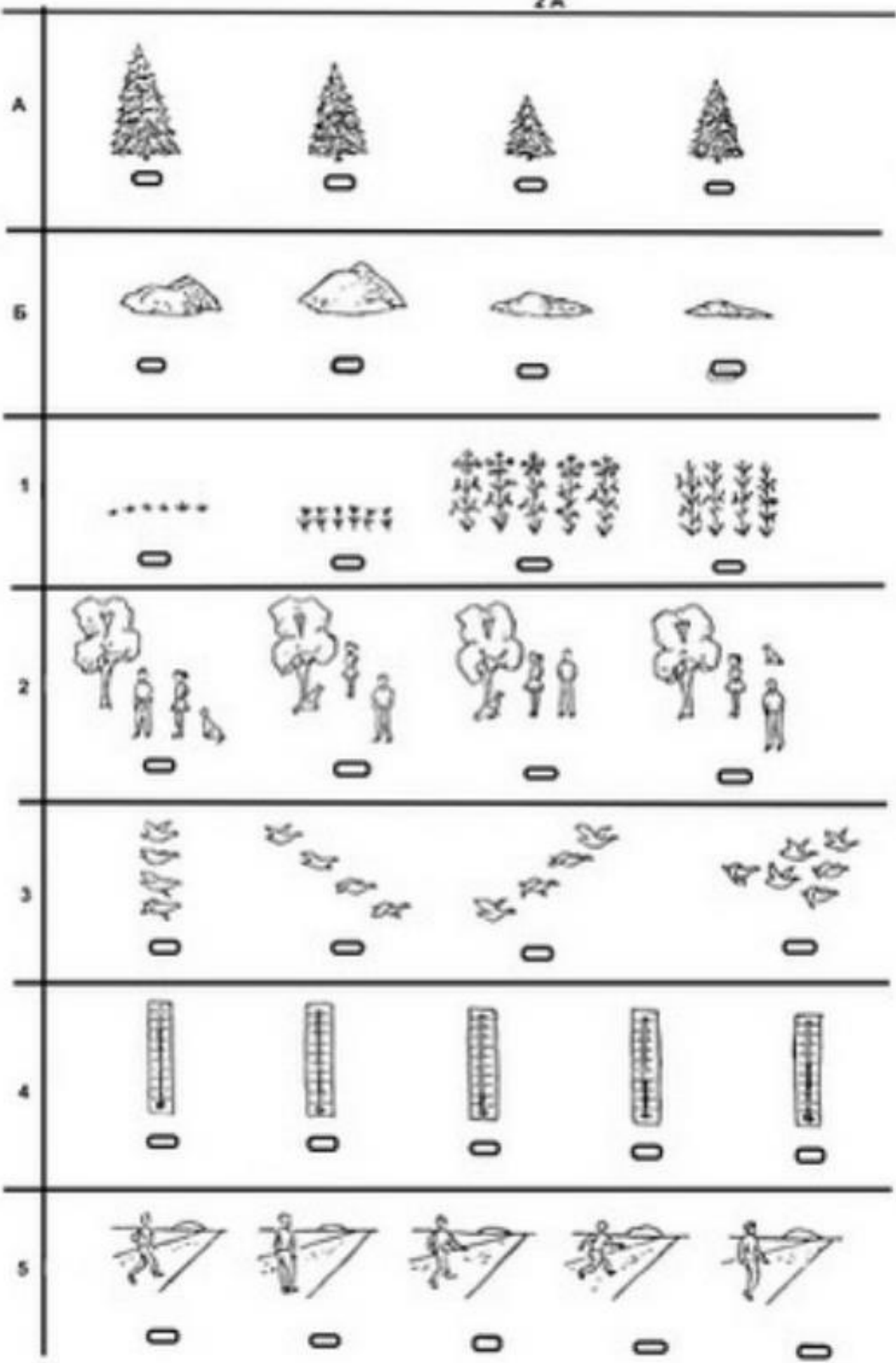
При диференційованому підході до обстеження доцільність даної методики особливо велика, так як вона дозволяє, виявивши рівень інтелектуальних здібностей, формувати класи.

ДОДАТОК. Наочний матеріал для тестових завдань до методики Медіс.

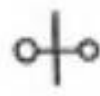

1A

1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					

2A

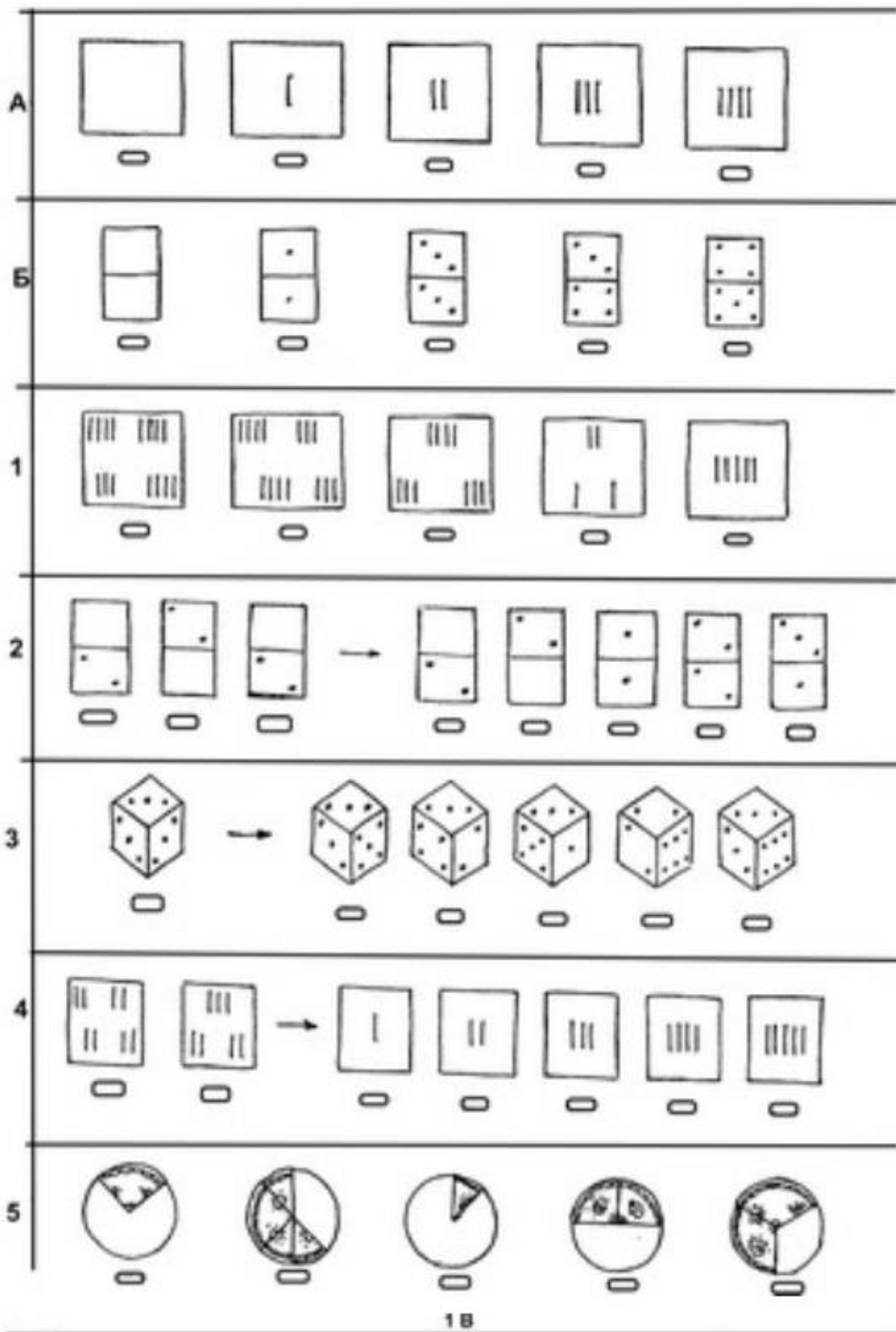

3A

A	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
B	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
1	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
2	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
3	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
4	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
5	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐

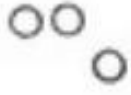

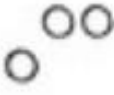

4 A

A					
B					
1					
2					
3					
4					
5					

A	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
B	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
1	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
2	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
3	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
4	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
5	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐

A	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
B	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
1	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
2	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
3	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
4	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐
5	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐	 ☐

A	
B	
1	
2	
3	
4	
5	

Методика «Недоліки»

Мета: вивчення рівня когнітивних здібностей, зокрема: образних уявлень дитини про навколишній світ, про логічні зв'язки та відносинах, що існують між деякими об'єктами цього світу: тваринами, їх способом життя, природою. За допомогою цієї методики визначається рівень мислення дитини, її вміння міркувати логічно і граматично правильно висловлювати свою думку.

Дитині показують картинки. Спочатку вона просто називає всі нісенітниці і вказує на картинці, а потім пояснює, як насправді повинно бути.

Оцінка результатів:

10 балів – така оцінка ставиться дитині у тому випадку, якщо за відведений час (3 хв) вона помітила всі 7 наявних на картинці нісенітниці, встигла задовільно пояснити, що не так, і, крім того, сказати, як насправді має бути.

8–9 балів – дитина помітила та відзначила всі наявні нісенітниці, але від однієї до трьох з них не зумів до кінця пояснити чи сказати, як насправді має бути.

6–7 балів – дитина помітила і відзначила всі наявні нісенітниці, але три-чотири з них не встигла до кінця пояснити і сказати, як насправді повинно бути.

4–5 балів – дитина помітила всі наявні нісенітниці, але 5–7 з них не встигла за відведений час до кінця пояснити і сказати, як насправді справі має бути.

2–3 бали – за відведений час дитина змогла помітити 1-4 з 7 наявних на картинці нісенітниці, а до пояснення справа не дійшла.

0–1 бал – за відведений час дитина не встигла виявити наявні на картинці нісенітниці, плуталася, не могла пояснити.

Інтерпретація результатів:

10 балів – дуже високий рівень.

8-9 балів – високий рівень.

4-7 балів – середній рівень.

2–3 бали – низький рівень.

0-1 бал – дуже низький рівень.

Приклади малюнків:

